

BATSÁNYI ÉS BARÓTI SZABÓ

Batsányi méltatói, ha. összetört pályájának képét felidézve, jelentőségét, helyét keresik a magyar fejlődésben, csaknem kivétel nélkül a nagyképeségű szervezőt siratják. A szervező az élő emberi közösséggel együtt alkotja meg művét, s ha elzárják társadalmi teremtő erőitől, legfeljebb málló anyagot forrálhat, vagy csupán vázlatokkal jegyezheti fel szándékait s terveit. Batsányinak ez a sors jutott osztályrészül. Műveinek kritikai kiadását készítve sajtó alá, éppen ezért egyre világosabb lett előttünk, hogy azt, ami életében és munkájában legértékesebb: az újjászülető magyar irodalom kifejlesztésének és szerepének igen jelentékeny elgondolását, megszervezésének kezdeményezését, céltudatos és áldozatkész szolgálatát irodalmi alkotásaiban csak igen töredékesen lehet megragadni, méltó ábrázolására pedig csupán egy új, az eddigieket mind anyaggal, mind az anyag mélyebb értelmezésével kiegészítő életrajz vállalkozhatik. Ehhez szeretnénk hozzájárulni akkor, amikor Batsányinak, a szerkesztőnek, szervezőnek, bírálónak s jóbarátnak Baróti Szabó Dávidhoz való viszonyát néhány jellemző adalékkal megvilágítjuk.

*

Batsányi Kassán ismerkedett meg Baróti Szabóval. A kamarai adminisztrátor gyakornokaként Abaúj megye székhelyére kinevezett fiatal ember 24 éves volt akkor, a tíz évvel azelőtt Komáromból odahelyezett ex-jezsuita, a kassai főiskola tanára és nevezetes költő: 38. Egy éve Kassán volt már akkor a kassai tankerületi nemzeti iskoláinak felügyelője, Kazinczy Ferenc is, Baróti Szabónak régi tisztelője, akihez a termékeny baráti ódaszerző már két dicséret verset is írt. A társulás egyre jobban terjedő divatja szerint ők hárman hamarosan (1787. nov. 13-án) megalakítják a *Kassai Magyar Társaságot*. A társaság rövidrefogott története megtalálható Szinyei Ferenc Batsányi életrajzában (Bp. 1904. 18 ll.). Rövid fennállása idején Baróti Szabó, természetének és helyzetének megfelelően, inkább a szemlélődő, békítő barát szerepet játszotta az elsőségért már akkor vitába s vetélkedésbe szálló két fiatalember között.

Kazinczy úgy érezte, őt illeti a vezető-hely: származása, összeköttetései, társadalmi tekintélye s szervező nyugtalansága egyaránt Batsányi fölé emelte a kisváros s a megye társadalmában; idősebb is volt s jóval magasabb hivatalt viselt, mint a legjobb esetben is csak honoratiornak számító kistisztviselő. Értelhető, hogy sértve érezte magát, amikor látta, hogy „a dolyfős ember nyargala az öregem, s rajtam (t. i. Kazinczyn) is akara“ (Kaz. Lev. XX. 192. l.). Egy irodalmi folyóirat terve a levegőben volt; Kazinczy felvetette a tekintélyes idősebb költőtársnak s jó képet vágott ennek kívánságához, hogy Batsányit is beveggyék szerkesztőnek. Hozzájárult, hogy a folyóirat címe *Magyar Museum* legyen, erős fenntartással bár, de elfogadta, hogy vitás kérdésekben a szavazati többség döntsön, de, már csak az elv kedvéért is, ellentmondott, mikor Batsányi azt kívánta, hogy y-isták legyenek. A szakítás elkerülhetetlenné vált, amikor a folyóirat első számának élén Kazinczy a maga bevezetése helyett a Batsányiét pillantotta meg. De ez csak az i-re tett pont volt; ellentétük a vezérségre törő természetek különbségénél mélyebbről fakadt.

A társadalmi összefüggések iránt némi érzékkel bíró Földi János, aki Kazinczyval együtt ki is vált a Magyar Museum munkatársai közül, egy igen érdekes levélben utal erre: „Én elhiszem valósággal és látom, hogy az Úrnak elégséges okai vannak a tőlük való elválásra. Igaz, hogy én nagyon örültem a két vallásbeli elegyes társaságnak, és nagyon kívántam, hogy ez megöröködhessen, mert igen kívánnám eggyé tenni a két vallás nyelvét, mely most két különböző nyelv... Ez a nagy különbség az, amely Szentgyörgyi és Óry urak-

nak is szömekbe tűnt, hogy az Úr Szabóhoz és Batsányihoz nem illik. Ezt én is erősíthetem. A Kis-Kunságon behordoztam én most ősszel a Museumot, egy exemplárnál többet el nem tudtam adni, ha némely keveseknek tetszett, az Úr munkái tetszettek, a Bevezetésbeli okoskodás, ígéret és cél, s az Ányos versei, a többi tekervényesnek, érthetetlennek ítéltetett... — Ellenben ha pápisták olvassák azon munkákat, nékiek ellenkezőképpen tetszik és ellenkezőképpen is ítélik.“ (Kaz. Lov. I. 264. l.) Földi nyilván a református-pápista ellentétnél mélyebb társadalmi és politikai ellentétet öltöztetett itt a maga kissé debrecenies kategóriába (— bár, mint látni fogjuk, nem minden ok és hatás nélkül). de megjegyzése a lényeg felé mutatott: a folyóirat körül is összecsapó társadalmi, politikai erők irányába.

Kazinczy jozefinista volt: a kalapos királynak lelkes híve s racionalista felvilágosodottságában rokona is; tőle kapta fényes pályát ígérő állását. A nemességből kinövő egykorú magyar értelmiségnek ahhoz a rétegéhez tartozott, amely hitt az ész hatalmában, a tudomány világokat megváltoztató gyors erejében és jogában, hogy végrehajtsa, amit helyesnek tart. Innen van az, hogy a fiatal Kazinczy mind az irodalomban, mind a politikában radikálisabb elveket vallott legtöbb kortársánál, de innen van az is, hogy hatása egyelőre csak igen szűk körre terjedt. Társadalmi háttere inkább jó nevének, mint eszméinek volt: arra az osztályra akart támaszkodni, amely csak francia olvasmányai s nem az alig sarjadjó magyar irodalom mögött állt. Ő is egy volt azok közül a jakobinusok közül, akik „olyan burzsoáziát képviseltek, amely még alig volt és amely nem sorakozott fel mögöttük.“ (Kató István: A magyar jakobinus-mozgalom néhány kérdéséről, Századok, 1950. 211. l.) Nem annyira „a nyomtató gazsága miatt“ szűnt meg tehát az *Orpheus*. Kazinczy szakadár és a Magyar Museumnál elméletileg lényegesen baloldaliabb folyóirata, hanem sokkal inkább azért, mert „az értelmiség balrafordulása a monarchista demokratizmustól a jakobinus republikánizmus felé egyben elszigetelődést is jelentett.“ (Kató i. m. 216. l.)

Batsányi dunántúli szerzetesiskolákban nevelődött, Pesten a piaristák tanítványa. Horányi büszkesége volt, az Orezy-családuál több pusztá nevelőnél: belső ember, akit Kassán is Orezy Lőrinc, „atyja helyett atyja“, helyezett el, vejénél. A plebejus sorból felnövekvő értelmiségnek ahhoz a rétegéhez tartozott tehát, amelyik a felvilágosodott eszméken nevelődött s érdekei szerint is a polgárosodás felé tartó, de nemzetiségében megtámadott s ezért II. József ellen forduló nemesi reformizmus érdekkörében nőtt fel; onnan kapta megélhetésének forrásait s jövőjének ígétét. Batsányi pályája első felében annak a főnemesi körnek volt bizalmi embere, ha tetszik: összekötője, amelyik a kor egyre erősödő Habsburg-ellenes nemesi ellenállását sugalmazta, szervezte; s arra is készen állt, hogy adott alkalommal az elszakadás és nemzeti önállósulás fegyveres kezdeményezésére vállalkozzék. A gazdálkodásában, pénzüzletében, de életfelfogásában és társadalmi kapcsolataiban is erősen polgárosodó Orezyak mellett főként a Batthyányak, Festeticsek, Forgách Miklós, Sztáray Mihály, Teleki József, Bartsay Ábrahám, Széchenyi Ferenc, Semsey András játszottak szerepet a csoportban: mind gyanúsak a Martinovics-perben, amelynek vádlottjai közt sok volt titkárai, belső emberei közül; Batsányinak is megbízói s pártfogói. (L. Kató idézett cikkét. Gragger R.: Preussen. Weimar u. die Ungar. Königskrone, Berlin, 1923. és Mályusz E.: Sándor Lipót főherceg nádor iratai, Bp. 1926.) Nem itt a helye, hogy kifejtjük, hogyan s milyen mértékig állt a Magyar Museum ennek a csoportnak érdekkörében; bizonyos azonban, hogy Batsányi Bevezetése lényegében ennek gondolatait mondja el (főként ebben tér el Kazinczyétól) s a folyóirat két ketének szereplői közül sokan tartoznak ide. Batsányi tehát számolt a társadalmi előfeltételekkel; ezért is volt képes, igazi mecenások nélkül, főként előfizelőire támaszkodva a Museumot 1788—93-ig fenntartani. A „kezdés“ érdeme közös volt Kazinczyval, de az — amit később jogos büszkeséggel ír — hogy a vállalkozás „oly szerencsés fogással“ járt, „mely nemsokára minden reménységünket felülhaladta“, Batsá-

nyi erélyének és nem utolsó sorban: valóságérzékének volt köszönhető.

Baróti Szabó már az Orczyakhoz való kapcsolatai miatt is közelebb érezhette magához Batsányit, mint Kazinczyt. Orczy Lőrincel őt is a tisztelet s az irodalmi barátság szálai fűzték össze.

Még élek; még Orczy nevem fenn tartja: Batsányi
Bé-léptével ama nagy magyar, Orczy köszönt
Kellemetesb hírrel füleim tölthetted-e vendég?
Orczy poétáját, Orczy köszönti Szabót?
Orczy poétáját? — E volt nevem hajdan előtte:
Nem vonhatd-le kaján; Orczy ruházta reám.

Igy kezd az öreg deákos mindjárt a Museum első negyedében (28. l.) egy köszöntő verset, amely Batsányi szerkesztői szerénysége miatt, de nyilván némi propaganda-célzattal is, jelent meg ezzel a címmel: „*Méltóságos Báró Orczy Lőrincz generális úrról.*” — Baróti Szabó, 1789-ben Kassán kiadott Költeményes Munkájában már „*T. Batsányi János Úrhoz. 1787.*” szól. Az öreg s az ifjú költő neve összefonódott barátjuk szívében. A Költeményes Munkák Orczy Lőrincchez intézett ajánló-versében mint serkentők együtt szerepelnek. (l. alább.) S *A hárfához* intézett. Orczyt búcsúztató Baróti-vers Museum-beli változatában (I. 358. l.) is ott áll az ifjú a halott ravatalánál:

... Indits zokogást, Batsányim,
Edesatyádon!
Már kinek készül tüzes Ossziánod?

Baróti Szabó ellensége volt II. Józsefnek is. Nem csak az egyházat, hanem főként a magyar nemzetiséget sértő intézkedései miatt. A *kalapos királyt* író Auyos — egyébként Batsányinak sokban mintaképe s mindkettőjük nagyra-becsült költője — nem maradt hatás nélkül Baróti Szabóra sem. A hűségeseu és derekasan magyar exjezsuita nem a világpolgári-jozefinista, hanem a magyar nemesi megújulás híve volt, s Orczyban és társaiban annak az eszménynek megtestesítőjét látta, amelyet *Kép* című szép versében oly nagy lelkesültséggel rajzolt meg 1793-ban. Ennek áruleit pellengérezte ki *Egynémely kisasszonyról és Egynémely úrról* már előbb, 1786-ban írt szatiráiban s ennek romlását siratta 1790-ben a ledölt diófa allegóriáját felidéző nagyhatású ódájában. E minta-magyarokról, pontosabban Orczy Lőrincről, Ráday Gedeonról, Nádasdy Ferencről, Berényi Ferencről s Forgách Miklósról írta Batsányi egy valószínűen 1808-ból származó jegyzetében: „Ezekről lehet vala mondanunk abban az időben, ama régi historikusnak isméretes szavai szerint, sok nagy-születésű magyaroknak szégyenére s bosszúságára: „Ultimi Hungarorum!” Mert valóban ők valának már majd szinte utolsók azon főrendű magyarok számából, akik még mintegy tükörei, példái s eleven képei lévén a régi magyarságnak, ritka jeles erkölcsök s nemzeti tulajdonságaikért hazánk fiatalnál különös nagy tiszteletben tartattak, és akiket a másképpen gondolkodó s a nemzet dicsőségére keveset ügyelő gyáva lelkek is csudálni kénytelenítették.” (MTA. — M. Irod. Régi és újabb írók 4° 85.)

Akkor, a nemesi ellenállás leszerelése, az osztályérdekei védelmében a nemzet ügyét eláruló nemesség behódolása után, ez már persze inkább csak a nemzeti büszkeség és büntudat érve lehetett: az, ami Borzsenyivel, a fiatal Kölcseyvel és Vörösmartyval a „romlásnak indult hajdan erős magyar“ képét felidézette. De 1790-ben még a nemzeti ellenállás, a saját erejéből, hagyományai felől megújulni vágyó magyarság haladó törekvéseinek szolgálata volt. Batsányi ifjúsága egyébként csak kiindulásnak, a megváltoztatandó jövőben is őrzendő építőelemnek tartotta ezt a multat. Baróti Szabó ekkori munkái jól megfigyelhető, mennyire áthangolta a forró fiatalember a régi magyarságot, műzsáját s reményeit együtt sirató öregembert a maga optimizmusával.

... Ki mentse magát ki
Illyen igaz kötelességből? Ki fog ennyi reménynek,
(Ah; lehetetlenség!) hátat fordítani?

kérdi lelkesülten a már évekkal előbb hallgatást fogadott idősebb társ a Museum első versében, a *Társaság-kötésben*. Hogy újra-megszólalásában mily nagy szerepe van Batsányinak, megtudjuk *Költevényes Munkái*-nak említett beköszöntőjéből. Ebben, az Elvesztett Paradicsom fordítását Orczynak ajánló versben elmondja, hogy haretől fátadottan mindaddig féltette lantját, amíg csak

„a fogason tiltotta *Batsányi*
Függni tovább; amaz ékes-eszű, tollára-szerencsés,
S a magyar ifjúság egyik főbb dísze, *Batsányi*, —
Megsejtette körülöttem Miltonnak, eme nagy
Anglusnak gyöngy énekeit; s no, monda, barátom!
Míg szemedel befogja halál, örök életed élni
Kezded előbb. Fogd a lantot, s e drága poétát
Hangoztasd magyarul. Béiöltöd örömmel hazádat,
És fenntartandó koszorút fogsz fűzni magadnak. —
S oly tehetős igékkel adá kérésit előmbe,
Hogy, bátor nem akantam előbb, végtére reávelt.

Batsányi a következőket írja erről a Museum harmadik negyedéhez csatolt Toldalékban (I. 292—94. l.) „Én, rézszemről, nemcsak azt nem átallok, hogy azon költeménynek világrabocsátását jóváhagytam, hanem azt is örömmel megvallo-
lom, hogy a fordítónak erre ösztönzője is voltam... Amikor a sors engemet két esztendővel ezeltt e városba hozott s övele személyesen megismertetett, már akkor régen búcsút vett volt ő a szelíd múzsáktól. Barátságos unszólásaimra ismét tollat fogott, s nemcsak a többször említett Paradicsomot versekben lefordította, hanem minden eladdig kiadott költeményes munkáit is újól-
lag elővette s a hibáktól kitisztogatva, a két első kötetet már közre is bo-
csátotta.“

Batsányi szíves barátot, de szövetségest is keresett és talált Baróti Szabó-
ban. A szerkesztőnek hasznára volt az írásban gyakorlott, a megbeszéléseken
nem mokaes munkatárs. Az irodalombarát s nemzeti érzésű alsópapság és fő-
nemesség körében egyaránt ismert, s nem kis tekintélyű pap-tanár neve és
kapcsolatai pedig sokat segítettek az évnegyedes gyűjtemény társadalmi hát-
védjének, pártfogóinak, terjesztőinek, előfizetőinek megszervezésében. Baróti
Szabó nemcsak a klasszikus mértékű versek ápolását szorgalmazta, hanem
a magyar nyelv művelését általában; egyik terjesztője volt tehát annak a moz-
galomnak, amely a nemzeti ellenállás és megújulás érzéseit s gondolatait ter-
jesztette el az alsópapság mind szélesebb köreiben. A nemzeti nyelv szolgál-
lata pedig akkor, különösen a katolikus papság közt egyet jelentett a haladás
szolgálatával. Batsányi a közép- és alsópapságnak arra a rétegére számított,
amelyik az egyháziak balszárnyán állt: a Museumban szereplő papi nevek:
Anyos, Virág, Kreskai, Révai, Józsa, Simai, Döme, Verseghy ezt bizonyítják.
S e körben jól hangzott Baróti Szabó neve. Itt található meg annak a sajátos
jelenségnek magyarázata is, hogy a forradalmár Batsányi miképpen köthetett
nem-egy életre szóló barátságot papokkal ugyanakkor, amikor leveleiben,
verseiben, de tetteivel is a legélesebben szembeszállt „a vakító-szenteskedők-
kel“, azzal a klerikális reakcióval, amelynek fojtogató szorítása néhányszor
életét is fenyegette.

Nem tanítványként, hanem szövetségesként szegődött tehát Baróti Szabó-
hoz. Együttműködésükben mindvégig ő volt a kezdeményező s az irányító:
...engemet azért, ha Szabó Dávid úrnak poétai érdemeihez és édes anyai
nyelvünk gyarapításában tett szerencsés fáradozásaihoz, hibáinak megisme-
rése mellett is illendő tisztelettel s hazafiúi háladatossággal viseltetem, az ő

követői közé nem számlálhatsz! — háritotta el Rajnis feltevését a Toldalékban. (M. Museum I. 279. l.) Hogy kapcsolatukból nem hiányoztak a viták, bizonyos; hogy állandóan baráti, s hogy közös ügyeikre és Baróti Szabóra nézve is hasznos volt: együtt végeztek munkájuk eredményei bizonyítják.

Az említett, 1808-ból származó töredékben azt írja Batsányi, hogy a Museum megszüntte óta alig tehetett „valami olyast, ami hazai nyelvünknek s literatúránknak láthatóképpen használható volna“, kivéven, „hogy amely jó barátlinnak munkáit szorgalmas figyelemmel megvizsgáltam és a hibákat feljegyezgetvén s ebbéli ítéletemnek majd mindenkor bőven és írva okát is adván, a szerzőket azoknak meggyengítésében barátságosan segítettem; minekutána írónk közül némelyeket igazabb és tisztább magyarságra, helyesebb írásra s kényesebb ízlésre és a magam tulajdon munkájánál jobbaknak szerzésére tanítgatni igyekeztem volna.“ Ha ehhez hozzávesszük, ami Batsányinak mindennél előbbre való volt, a haza szolgálatát: együtt vannak azok a főszempontok, amelyekhez gyakorlati, segítő bírálóként mindig tartotta magát. Ezen a területen fiatalkorában tekintélyt szerzett. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a hozzáértésben magát többretartó ellenfél, Kazinczy is arra kérte: nézze át bíráló s javító szemmel Messiás-fordítását. Az „aristarchusi hivatal“, amit Kazinczynak meglagadott, egész életére vállalta Baróti Szabó esetében.

Bírálata a legapróbb részletekbe is belevágott s határozott — mentől öregebb lett, annál keményebb — elvekhez igazodott. Érvényesítésében azonban nem volt sem erőszakos — amit Kazinczy terjesztett felőle —, sem formalista — ahogy a mai szemlélő első látásra vélhetné. Még a Museumon belül is, ahol pedig szerkesztőként ügyelnie kellett az alapelvek egységes érvényesítésére, helyt adott bizonyos egyéni kívánságoknak; a helyesírás, nyelvtan, szóhasználat stb., egyszóval az írás formális-szakmai kérdéseit pedig sohasem választotta el a mondanivalóitól. Ha nem hirdette volna is — Petőfit antipálva — a látó, a nemzetének világitó költő-próféta felsőbbségét, akkor sem tehetett volna másként oly korban, amelyben az ortográfia, prozódia, szóhasználat, versforma, fordítás s eredetiség kérdései még leplezetlenül összefüggtek a társadalmi, politikai mozgalmakkal, annak a harenak eszközeiként, amelyben politikai állásfoglalásnak számított az is, hogy négsarkú tizenketteseket ír-e valaki. Gyöngyösi módjára, vagy kétsarkúakat, mint a franciák hívei.

Baróti Szabó már a helyesírási kérdésekben is engedett. „Senkinek írása módját, vagy ortográfiáját nem ócsárlom — olvashatjuk *Költményes Munkái* Előszavában (1789). — Én az enyimben néhol változtatást tettem, a régibb írók nyomdokaira visszatérvén; hogy a magyar igéknek tulajdon hangzatjokat is igazábban kiüthetném. Ennekelőtte is csak azon végből tértem amaz általabb útra, melyen most mások sokan járnak, hogy verseim sorai a nyomtatásban, amennyire lehetne, a megtörést elkerülhetnék.“ Így jelentette be, hogy jottistából y-ista lett. Kazinczy azonban felfigyelt: „Batsányi kedvéért sokat megváltoztatott régi írása módjában“ — írta 1789. június 16-án Horváth Adámnak (Kaz. Lev. I. 386. l.). 1806-ban pedig már úgy vélte, hogy meg is magyaríthatja a történeteket: „Fogod-e hinni, kedves barátom, hogy a Virti Lantos egy vehemens fiatalember által annál a győző oknál fogva bíratott az ypsilouisták seregébe való általlépésre, hogy a jottisták módja kálvinista találmány, az ypsilonnal való élest pedig Pázmánnak és Káldinak és más Jezsuitáknak állhatatos példáik igazolják? S Szabó Dávid engede a fontos okoknak“ — írta Révai Miklósnak. (Kaz. Lev. IV. 374. l.) Ugyanezt írta Kis Jánosnak 1807. IX. 15-én. (Kaz. Lev. V. 156. l.)

A prozódia, a „hangmérséklés“ kérdésében nagyrészt egyetértettek: Batsányi a nyelv természetéből indult ki, s a hosszú vitákban a következő eredményt szűrte le: „Amiben hangmérséklő nevezetesebb versszerzőink, név szerint pedig Baróti Szabó, Rajnis, Révai és Virág urak, még eddig meg nem egyezhettek, igen csekély dolog... ez a kis különbség is valósággal nem annyira magában a magyar nyelvben, mintsem az arról másképpen ítélő érdemes

tudósok vélekedésében találhatik.“ (Az idézett kéziratföredékben.) A *h* értékelésében volt lényegesebb különbség köztük. Baróti Szabó sohasem fogadta el, hogy önálló mássalhangzó-értéke van. Kezdetben Batsányi is ezt vallhatta. A Museum harmadik negyedében közölt — hexameterben fordított — Osszián-részlet kísérő szövegében ezt írja: „Szabó társunk és Rájnis úr után, a kéteshangzatú szótagot (amint *o* jelenlévő egynéhány versből láthatni) a *h* előtt én is megrövidítettem; de jobban megvizsgálván annak természetét, s igaz hangzását, azt tapasztaltam, s teljességgel meg is vagyok iránta győztetve, hogy ez a betű a magyar nyelvben korántsem oly könnyű lehelést jelent, mint a deákban s más nemzetekében, hanem valóságos mássalhangzó. Azonban, kinck mint tetszik, úgy éljen vele. Nem szükség, hogy azért egymásra nehezteljünk.“ (I. 199. l.)

A valóságot hasonló józansággal nézve, a felfedező és konok hagyományörzők rögeszméin felülemelkedve ítélte meg a versformák használatának kérdését is. Nincs nyoma annak, hogy erről a kérdéstről vitázott-e Baróti-val; ha csak azokat a nyilatkozatait nem soroljuk ide, amelyekben elítéli a klasszikus verselés kizárólagosságát s művelt fölényét hirdetőket. Az időmértékes magyar verselés úttörői hajlottak az egyoldalúságra; nyilván Baróti Szabó is, hiszen pl. Kazinczyt féltréfásan, félkomolyan csak úgy fogadta követőjévé, ha kötelezi magát, hogy ilyen rájárta szedendi verseit. (K. F. úrfihoz, 1778.) A Museum második kötetében megjelent ugyan a makacs hangmérséklőnek egy, éppen Batsányihoz intézett s magyaros tizenkettesekben írt üdvözlő költeménye; s ismerjük egy másik ugyancsak Batsányihoz s ugyancsak kétsarkú tizenkettesekben intézett tréfás versét is (kíadta Horváth Balázs; B. Sz. D. Kassa, 1888. 129. l.). Ebből az évkörből, 1791-ről keletkezett Batsányi is Baróti Szabó Dávidhoz intézett versét, a Tartóztatást, amelyet Arankának küldött el az Erdélyi Nyelvművelő Társaság készülő folyóiratába, amely azonban csak évtizedekkel később, Poétai Munkáinak 1835-ös kiadásában jelent meg, átdolgozott változatban. E költői levelet hatos jambusban írta: Baróti Szabónak Horatiusra visszanyúló kedvenc formájában; amelynek egy példáját: Barótinak Virághoz intézett költői levelét a Museum utolsó negyedében (II. 391. l.) közölte is Batsányi. (Érdekes megjegyezni, hogy ezt a verset Baróti Szabó megjobbított s bővített költeményes munkáinak [1802.] birtokában lévő példányában a Museum szövege szerint ki is javította.) Mintha, kedves baráti gesztussal, azt akarták volna megmutatni, hogy megtisztelik s használni is tudják egymás fegyverzetét. A versek ilyen alkalmi voltára vall, hogy Baróti Szabó nem vette fel őket összegyűjtött művei közé. Batsányi pedig nem írt több hatos jambust.

A hangmérséklés, minden látszat ellenére, nem volt pusztán formai kísérletezés már a kezdő Baróti Szabónak sem; az antikok tekintélyével s egy Európaszerte elterjedt költői gyakorlat népszerűségével akarta megfényesíteni a magyar nyelv tekintélyét. De ezen túl — persze inkább költői ösztönöségét mint öntudatos műveltségét követve — a magyar nyelv váratlan, ismeretlen lehetőségeit kereste, a kifejezés mély forrás-rétegei felé hatolt előre, s a köznyelv szűknek s merevnek érzett szerkezetét feszegette. Nem volt olyan képzett nyelvész, mint Révai, s Rájnis irodalmi műveltsége mögött elmaradt az övé. De mindkettőnél közvetlenebb s természetesebb kapcsolatban állt az élő nyelvvel s, talán ezért is, mindkettőnél bátrabban használta, formálta, s ha kellett, teremtette ennek anyagát. Helytelen lenne ebben öntudatos népbarát politikát keresni. Mint Faludit, őt is főként nyelvi, szakmai kérdések érdekelték. De említettük: akkor a nyelvművelés a haladás ügyét szolgálta. Arany kifűnő érzékkel mutatott rá erre Baróti Szabóról írt tanulmányában: „Senki nem bírja teljesebben az anyanyelvet, mint ő... senki az egykorúak közül nem bányászta ki annak rejtett kincseit, mint ő.“ (Összes prózai művei, Bp., Franklin, 496. l.) Arany azt is észrevette, hogy „a Megjobbított és bővített költeményes munkákban egészen más Baróti áll előtünk“, mint az első kötetben.

S mivel inkább szerette „Dávidot nyers újításaival, nyelve merész hibái és szépségei közepett“, nyelvi tekintetben hanyatlásnak érezte e változást, s Batsányi hatásának tulajdonította, aki „a jó magyarság örve alatt egy kis lapályt is szívesen megtűrt“. A fiatalabb, képzetesebb barát s jó valóságérzékű szerkesztő valóban befolyással volt a magát s verseit is folyton esiszoló-művelő Baróti Szabóra; s ez, ha nyelve némileg szegényült is, sokat nyert a költői kifejezés izlésségében, erélyében, tartalmasságában. Hogyan türte volna a kifejezés laposságát Batsányi, aki így írt erről: „Ha energiával akar a poeta költeni, s szavainak hathatós erejével tűzbe hozni kívánja olvasóját: gyakran még a grammatikai regulát is félre kell vetnie. Lángol az elmém, mikor ilyenemű dolgokról verseket írok; s memél rövidebb, hathatósabb és egyszersmind mennél jobb hangzatú szókkal fejezhessem ki gondolataimat és érzékenységeimet, azon vagyok. Ha lehetne, oly tömörséget adnék verseimnek, hogy minden periódusom lángba olvasóm képzelődését és megolvastatná velemérző szívét. Nincs alábbvaló teremtény az én szememben, mint egy érzéketlen, szószaporító, fagyos poeta, vagy inkább versfaragó, gyáva író. Erre tehát energia kell; ez azonban nemcsak a jó *gondolatokban*, hanem az egyszersmind *hathatósan kifejezett jó gondolatokban áll.*“ (Arankának, 1793. ápr. 1. OSZK. Quart Hung. 1994. 94. f.) S hogy Baróti Szabó nyelvi találmányossága, szöbősége s merész képzetkapolatai nem voltak idegenek tőle, bizonyíthatja költeményeinek nem egy helye, amelyen ott érezni a merész újító „szelleműjjának“ nyomát. (Kis torka fodros énekét; a feleselő visszhang fondorkodik stb.)

A kölesönös befolyásolás részletes megvilágítása külön stíluskritikai tanulmányt igényelne. Összehasonlító vizsgálódásaink közben főként három irányban láttuk érvényesülni Batsányi hatását: 1. az előadás tömörsége, folyamatossága, logikai következetessége és tisztasága, 2. a szóhasználat bizonyos választékossága, közérthetősége és izléssége, s végül 3. a közlés tartalmassága a tárgyak, a mondaniivaló jelentőségének fokozása terén. Sok helyett egy jellemző példa is rávilágíthat a lényegre. Baróti 1779-ben kiadta Jacobus Vanier *Praedium Rusticum* című mezőgazdasági tankölteményének fordítását. Az ügyes Georgikon-utánezat világszerte népszerű volt akkor, Nagyszombatban is kinyomtatták; egy 1750-ben készült illusztrált példánya Batsányi linzi könyvtárából is előkerült (OSZK. P. O. lat. 2786.). A Paraszti Majorság, amelyből a Kegyes Olvasóhoz intézett bevezető szerint, kölesönöznek „még a gazdaság előmozdításának tanítói is, kiket a mostani világ az imént az iskolákba bészállíta“, kelendő lehetett: 1794-ben megjelent „meg-jobbítva“ a második kiadás. Ennek elejéről közölt egy „Példát“ a Museum is. (II. 117. l.) Ha a két szöveg néhány részletét párhuzamosan olvassuk, láthatjuk, milyen jellegűek a fordító — Batsányi elveivel egybevegő — javításai.

Az első könyv így kezdődik:

Első kiadás (1. l.):

Engemet is szép névre törés, s dicséretet úzó
 Gerjedelem sík oldalain Parnasszus hegyének
 Kezd ragadozni: magam megadom, munkának hevítvén
 Mellyem, s nem tudván rettegni Poétai névtől,
 Állhatatosképpen minden részére világnak
 Nyelvek szárnyaikon hordozza, futítja, repíti.

A M. Museumban: (II. 117. l.):

Felragad a szép hír szeretet Párnasszus hegyére
 Engemet is. Követendem ezen gyógyúltni-tudatlan
 Gerjedezést: költői nevet szomjúzva keresvén.
 Melly a sírba leszállt s megnémult pornak is hírét
 Csaknem imádtatván, fel-alá hordozza világon.

Első kiadás:

Isteni lételnek csupa színlett képe, Liée,
Messze kotorj; Ceres is vakarodj. Egy nálam az isten,
A ki világnak egész környékire nyújtja hatalmas
Karjait és szép áldását a földre leküldi.

A M. Museumban:

Isteni lételnek csupa színlett képe, Liée!
Távozz messze: Ceres távozz: Egy nálam az isten,
Aki világnak egész környékeit éri hatalmas
Karjaival s feles áldását terjeszti mezőnkre.

Az ajánlás:

Első kiadás:

Erdély, és Magyar édes Hazánk Fő Nagyjai! kikben,
Ugy mint oszlopiban, vagyon helyheztetve reménye,
Bóidogsága Magyar Népünknek; néktek ajánlom
E gyarló munkát Ha nem értem tárgyam el, a mint
Kelle; taian feles hivatalini, s az időnek igen szük
Vólta hibáimnak fog szerzeni.nyerni kegyelmet.

A M. Museumban:

Erdély és Magyar édes Hazánk Fő Nagyjai! kikben,
Ugy mint Oszlopiban, vagyon helyheztetve reménye
Bús népünknek; ezen munkát Tinéktek ajánlom.
Hajdani nyelveteken jelenik meg előttetek, amely
Hogyha kivész, kiveszünk Magyarok, s hírünk is alig lesz.

Batsányi már a fordításokról szóló tanulmányában (M. Museum: I. 6. l.) arra buzdított, hogy mind a régieknek, mind a mostaniaknak *jelesebb* munkákat válasszák ki a fordítók. A Toldalékhoz fűzött egyik jegyzetében (M. Museum. I. 318. l.) így fűz tovább a gondolatot: „Ha fordításainkkal a nemzetnek használni akarunk... szorgalmasan meg kell az előre fontolnunk, ha méltó-e az a munka arra, hogy azt nyelvünkre fordítsuk, hogy azzal hazánk fiait gyönyörködtetni, az olvasásra szoktatni, erkölceiket jobbítani, elméjüket világosítani akarjuk; sőt (kivált most eleintén), arra is különös figyelemmel kellene néznünk, ha a fordítandó munka adhatna-e alkalmatosságot nyelvünknek akármiként lehető szépítésére s pallérozására: Evégből legalkalmasabb lehetne, a régi és mostani jelesebb Poétákon kívül, a görög és deák *klasszikus* írókat is választani.“

A találkozásukkor már kész Vanier-nak nyilván csak „megjobbítását“ ajánlotta Batsányi: az utána következő fordításoknak már tárgyát is. Hogy mit ajánlott, jól mutatja a fordításról vallott felfogásának s irodalomszervezői gyakorlatának fejlődését. Amikor Milton műve felé terelte barátját, már ki is emelte az alkalmi költészetnek abból az iskolás világából, amelybe a számos névtelen mellett, akiket fordított, Vanier is tartozott. Az eredeti titáni mű helyett azonban még csak egy ad usum delphini megszélidített s szakmányba készült latin hexameterok deszkái közé gyalult „*Lapsus Proto-Parentum*“-ot adhatott a kezébe, s így kénytelen-kelletlen némileg ellentétbe került a fordításról vallott elveivel. De még ez a megszélidített Paradicsom is vitába keverte: a Baróti Szabóval amúgyis harcban álló Rájnis 1789-ben kiadott Magyar Vergiliusának első darabját, a hozzáesatolt „Sisakos pajzsos, kardos mentőírást“ folytatva, egy *Toldalékkal* is megbővítette, s ebben nemcsak rég ellenfelét, de az ifjú szerkesztőtársakat is összeszédta: Batsányit a fordításról kifejtett nézete miatt külön is. A választ a fiatal ügyvezető szerkesztő adta

meg a Museum első évfolyama III. negyedének, 1789. Pünkösd hava utolsó napjáról keltezett *Toldalékában*. Az elvek területére vitte a vitát, megtámogatta a fordításról vallott felfogását, s nagyrabecsült barátját is védelmébe vette. Nem csupán azzal, hogy érdemeit hangsúlyozta s a Milton-fordítás kezdeményezését — amint már említettük — magára vállalta, hanem azzal is, hogy vita'rata végén párhuzamosan közölte Vergilius első eklogájának eredetijét s vele Rájnis és Baróti Szabó fordítását; az olvasóra bízván annak megítélését: „melyik és mennyire haladta légyen meg a más'kat“, minthogy „a különbség szembetűnő“. Hogy a mérleg Baróti Szabó javára billenjen, arról tőle telhetően gondoskodott. A kis baráti-szerkesztői haditett néhány részletéről Kazinczy egy 1826. júl. 31-én kelt s Toldy Ferenchez írt leveléből értesülünk (Kaz. Lev. XX. 73. l.):

Ez [Baróti] és Rájnis vastagon veszekedének. Bacsányi is összeakasztá vele kerekét. Bacsányi együtt dolgozott Barótival, Baróti mellett, Rájnis ellen. Landerer nekem postán küldé meg a Rájnis által fordított Virgili Eclogák egyik ívét, újsággépen. Barótinak akkor nyomtatták verseit in 4-to. Bacsányi azt tanácslá, hogy ugyanazon Eclogát fordítsa Baróti is, meghaladni igyekezvén a Rájnis fordítását, s nyomtattassa könyvébe, mintha azt ő a Rájnisnak látása előtt dolgozta volna. Rájnis meg fogja ölni magát szégyelében, hogy a Barótié jobb.

Vergilius már olyan költő volt, aki méltó rá, hogy necsak iskolai gyakorlatként, esetleg megjobbítva, hanem mintaként, híven s nagyságán nevelődve fordítsák magyarra. Hogy Baróti Szabónak azután már egy életre-szóló Vergilius-rajongását Batsányi terelte a fordítás konkrét munkája felé, bizonyítja az az ajánlás is, amelyet a Költeményes munkák 1789-i kiadásában közzétett ekloga-fordítás elé írt a pályának, költészetnek akkor újra búcsút mondó poéta. (I. 173. l.)

„Ó Te, kinek műzsája magas reptével az égbe
Ötli fejét, s a fő bárdus lantjának hazánkban
Fölséges magyar hangzatot ad; Kis üdöre pihenj meg,
S melyet ohajtottál, nagy Virgil pásztori sípját
Mini fúvom magyarul, halljad. — Gondold meg azonban,
Hogy Titír s Meibő kettőnköt képez. Az hűvös
Arnyékban azzal fogod itt énekleni kedves
Verseidet, s becses homlokodat kerekíteni mindig-
Zöldellő koszorúval. Az én itt-létem utolsó
Órájára siet: kétszer sem gyűjti talántán
Búzáját asztagba Ceres, Melibőnek utána
Útra-kelek, s magyar húrjaimat megnyugtatom. —”...

A Rájnis és Batsányi között a fordításról folyó vitát akkor értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy Rájnis értéklése még nem nagyon tett különbséget az eredeti alkotás, az átdolgozás s a fordítás között, s hogy költői gyakorlatában nem szakadt még el a kor iskolai-formalista felfogásától. Batsányi viszont főként azért kívánta a hű fordítást, mert tisztában volt vele, hogy az igazi költő művében a nagy tárgy s a jelentékeny mondanivaló megváltoztathatatlanul lényeges. Hogy a költészet tartalmi elemeinek milyen nagy jelentőséget tulajdonított, bizonyítják művei, de azok a szempontok s mód-szerek is, amelyeket szerkesztőként követett. „Lakodalmi verseid nem mehetnek bele (t. i. a Museumba) — írta pl. Földi Jánosnak — válassz valamely nevezetesebb tárgyat. A versek magokban jók ugyan; de a matériát is nagyon nézzük“. (Kaz. Lev I. 263. l.) A *Toldalékban* határozottan kimondja: „A daraboknak elrendelésében inkább a dolgoknak miségekre s különböző voltokra, hogysem a munka elkészítésének minéműségére, vagy az írónak személyére vigyázunk.“ (M. Museum I. 281. l.) Ezt a szerkesztői elvet nagy gondal, találékonysággal és következetességgel vitte át a gyakorlatba: érdemes

a M. Museumot ebből a szempontból is gondosan átnézni. Idősebb barátja s szerkesztőtársa eredeti munkáit ugyancsak „bele-szerkesztette” a folyóiratba: mindegyik mond valamit abban a közös vállalkozásban is, amelynek szolgálatában, abban az összefüggésben is, amelynek részese. S a feladat, amelynek megoldására vállalkozik velük a költő, nagyrészt a műveknek is hasznukra van: fokozza intenzitásukat, növeli súlyukat, emeli kifejezőerejüket.

Eredeti műveivel is a Museum egyik legtöbbször szereplő munkatársa volt Baróti Szabó. Batsányi szerkesztői ügyességére jellemző, hogy főként arra használta fel, ami megfelelő kedvűnek s tehetségének: az alkalmi versekre. De érdemes megfigyelni, mennyire megnemesíti e különben igen gyarló műfajt a tárgy jelentőségének megnövelése. Batsányi egyik jellemző fogása, amellyel saját munkáiban is él, hogy a megünneplendő alkalmat vagy személyt kiemeli elszigeteltségéből, egyszeri személyességéből: valamilyen nagyobb nemzeti ügy, vállalkozás vagy eszmény részesévé vagy hordozójává teszi s azt ünnepli a megénekelt eszmény vagy magasztalt személyiség ürügyén. Még az első pillantásra csupán csak udvariassági, taktikai kötelesség-versekben is van egy-egy mozzanat, amely e magasabb összefüggések felé villan: — Kazinczy menjen csak utazni; „Útjaiban legszebb verseket írni szokott (I. 86. l.). Batsányi nem ír?: Alkalom, hogy teltszínű képek idézzék fel a mezei élet szépségét. (II. 137. l.) Virág nevenapja közeleg: koszorút fejére az Igaz Magyar-nak, hív Barátnak, ki első királyunk megromolt lakóhelyén lantja húrját pengeti, tehát a nyelv s nemzet ügyét szolgálja. (II. 391—392. l.) Orczy László elfoglalja főispáni székét?: a Ruha után a Nyelv is reá vár, hogy kül-bel díszünk fényességére hoztattván mondhassa: haldoklott a magyar általam él. (II. 256. l.) El kell siratni Ráday Gedeont? E Magyarok Tüköre grófi nevet nyert fő virtusaiért, bár ez legkicsinyebbik ék minden más ragyogó címei között. II. Leopold meghalt; Törvényét, Ruháját, Nyelvét visszaadta a magyarnak, ki honjában idegen, számkivetett vala. — Legjobban látni azonban ezt a tárgy nagyságából ihletet merítő s a felszökő ihlettel a tárgyat is megnövelő s nemesítő költői felszárnyalást azokban a terjedelmükben is nagyra méretezett versekben, amelyekben a Museum s a mögötte álló rétegek irodalmi-politikai érzéseit, elveit s céljait juttatta kifejezésre Baróti Szabó.

Ilyen mindjárt a Museum első és második negyedének élén közölt két program-verse: a *Társaság-kötés* (I. 1. l.), meg a *Ráday Gedeonhoz szóló óda* (I. 75. l.) s ilyen jelképes értelmű az *Álom* is (II. 52. l.). Az indulás forró izgalmat, szép lelkesedést az élmény valóságával felidéző *Társaság-kötés* még csak a nyelvművelést „teszi ki célul“:

... Nemes Nyelvünknek elűzik,
Hogyha mi gyom veri fel kebelét, vetekedve kihúzzák
Parlagodásából, által szállítanak arra
Mindenféle jelen Tudományt, bővítik' az éket,
Egymás közt verselve, reá s fűrtözve ruházzák.

A Ráday-ódában már meggazdagodik a programszerű mondanivaló: az idegent majmoló, öltözetét, szokásait, nagy multját, nyelvét lehányó, elfajzott magyarság vesztébe rohan. A jobbak, akiknek nevében szörnű remegéssel kérli a költő: „Virrad-e már, vagy elalkonyodunk?“, úgy érezhetik: „Népiünknek megszünne ki van végezve!“ De íme felkelnek az Írók, még soha sem volt ily buzogás, „fel, al és közrend fel fogta“ kincse s örökjé védelmét.

... Márs ott kinn mennykövez; itt benn
A Múzsák kötik a koszorút: aprítja magyar kard
A törököt, s azon egy tájban emelíti magyar toll
Drága vitézeinek nyelvét: fel virrad, örüljünk!

A virradat képével vígasztalja a ronlás, hernyók, idegen madarak, kihúnyó nap, komor éj bánatában népétől búcsúzó költőt „a Pati szálásban“ megszólaló Melpomené is (Álom):

Bátorodjál, a virti mezők, a zsitvai nimfák
Enekidet várják: éled madarakkal az erdő:
A visszhang múlatni magát kívánja daloddal.

Az Álom a Museumban 1785-ről keltezte jelent meg; a költő első kötetében azonban nyoma sincs. Az 1802-es kiadás még korábbra, 1783-ra teszi keletkezését. Valószínűnek látszik, hogy némi álcázás célzatával, mert — amint látni fogjuk — a jelképek értelme nagyon is aktuális volt 1789—90-ben, a franciaországi változásokra s az Abaúj vármegye örömnünpére írt versek közvetlen szomszédságában.

Mindebben az a nemesi reformizmus szólalt meg, amely akkor — említettük — a jozefinista gyarmatosító. Habsburg-abszolutizmussal szemben a magyar nemzeti függetlenedés és fejlődés, tehát a történelmi helyzetben szükséges és lehetséges magyar haladás leginkább számbavehető reápolitikai mozgatója és tömegereje volt. Ez a nemesi reformizmus egyre hangosabban és erőteljesebben jelentkezett a 80-as évek vége felé, s kezdeti sikerei fellobogtatták a lelkesedés lángját. 1790—91-ben úgy látszott; II. Lipót erre a haladó hagyományokban s nemzeti reformjaiban megújulni vágyó magyarságra akar támaszkodni: megújítja s az élő fejlődés alapjául teszi nemzet és uralkodó „alku“-ját, a „contrat social“-t. A Franciaországban kibontakozó roppant átalakulás e páratlan hatású eszméje a magyar nemesi reformizmusnak is középponti gondolata volt; Batsányi és Baróti Szabó munkáiban, de az egész Museumban is egyre erősödő hangsúllyal tér vissza újra meg újra. A nemesi erényeket: a hűséget, vitézséget, nagy mulat, derékséget, a magán- és közélet virtusait azért is kellett dicsőítve méltatni ott, ahol megvoltak, s feddón számolkélni ott, ahol elkorcsosodtak, mert az „alku“-ban a nemességnek az uralkodóhoz méltó szerződő-félként kellett megjelennie! A magyar huszárokhoz intézett, s közvetlenül a török elleni harcok aktualitásához kapcsolódó — 1790-ben önálló nyomtatványként is megjelent — terjedelmes ünneplő ódájában (Batsányinak a martinyesti ütközetben elesett magyar vitézekre írt Koporsói verse közvetlenül ez után olvasható a Museumban, I. 372—376. l.) ki is mondta ezt Baróti Szabó:

Örvendj, édes hazám! örvendhetsz Ausztria! Biztos
Országoló pálcád, mikoron magyar őrzi Kimentett
Csaknem egész Európának vesztetre felesküdt
S összezatolt pallossi közül. Vérotani most is
Kész érted. Kedveld hívséges népedet: hozzád
Tett szívességét ne felejtsd. A régi Szabadság
E nemes-érzésű nemzet fő kincse, ne kívánd,
Hogy valamely csorbát szenvedjen benne: fejének
Választott: szerető tagod oltalmazza. Az alkut
Egymásnak szentül megtartván, nem leszen, aki
Köz sorsunk boldogságát meg tudja zavarni.

A nemesi ellenállás a maga győzelmét ünnepelte 1790-ben, a megyei alkotmány helyreállítása után lefolyt főispáni beiktatókon. A szollemnitásokhoz a kor szokása szerint, az óda is hozzátartozott. Baróti Szabó írt s kiadott egy ilyen *Szabolcs vármegye ünnepe*re (Kassa, 1791). Ennek „tárogató szavát“ visszhangozta Virág abban a Barótihoz intézett ódájában, amely a Museum második kötetének második negyedében jelent meg s Magyar Hazánk szerencsés Bárdusának. Nemzetünk díszére termett Osszianunknak nevezi a poétát. Egy évvel előbb (1790) Batsányival közösen adták ki B. Orczy László beiktatására írt ünneplő költeményeiket: „*Két Magyar Hazafi Érzékenységei*, Tekintetes Nemes Aba-Új Vármegye Öröm-Ünnepén“ címen; a verseket a Museum második kötetének első negyedében is lenyomatták (54—64. l.). Orczy László akkor már a veszedelmes emberek közt is legelől szerepelt II. Lipót feketelistáján. (Mályusz E.: Sándor Lipót fhg. iratai. 440. l.) Batsányi verse nemcsak terje-

delmesebb s elevenebb, de élesebb, politikailag veszélyesebb volt; ezért is említették, másodikként azon három vers között, amelyek miatt Péchy József sárosi nemes 1793-ban, megyéje nevében, mint forradalmi szellemű egyént, feladta a költőt. Három év alatt megfordult a szél, s az a nemesség, amely osztályérdekeiben sértve szított nemzeti ellenállást, ugyanezen érdekekben megerősítve: tapsolt a Marlinovics-pőr bírónak. A pallos az öreg exjezsuita barátaihoz is közel suhant el. Sok mindent el is hagyott az említett versekből Költeményes Munkájának 1802-es. megjobbított kiadásában. Abból, hogy mi maradt el, nemcsak az abszolutizmus külső és belső cenzúrájának erejére következtethetünk, hanem arra a hatásra is, amelyet Batsányi az öregebb költőtárs politikai felfogására gyakorolt. Az Alom 105 sorából 69 maradt meg; az átdolgozó plajbásza főként az idegenellenes s a nemzeti ruhaviseletet dícsérő részeket húzta át. Ilyenféle sorokat:

...Az elnyírt

Erdőnkben idegen madarak fészkelnek: urokba
Hajtódott az előbbi lakos! s a régi Szabadság
Eltemetésével nyelvét is elhagyta. Pacsirtát
Hallasz már egyedül: egyedül ez imádtatik: ennek
Tudja minő tollával akar ki-ki tetszeni. Már a
Kedv-keresés s földszint mászkáló félelem a volt
Szemre legeslegszebb s természeti testi fedezményt
Eltemeték: a strucc, kócsag tollaknak a hírek
Sincs fenn: a kerecseny szárnyak csúfságra jutottak. —

A vendég-madarakra miért komorulsz el? Ha megfogy
Mindeddig bővön nyújtott élelmek: hazudjak,
Hogyha ki nem tisztúlnak...

Az Abaúj vármegye ünnepe napjára írt versből ilyen részek maradtak el:

Szentséges koronánk (hívtelen őrizők!
Hát így kelle hazánk kincsit eladnotok?)

...Visszajött

A régen kiveszett víg öröm: a rabi
Láncokból szabados lábba bocsáttatunk. —
Ispányink nem igaz kézbe szorítottatott
Székeik visszaveszik...

De még hajnalodunk; messze vagyon delünk!
Nyíssuk fel szemünk, mert nagyot eshetünk. —
Hányszor tört el hajónk révbe-kelésekor! —
Mind e győzelem semmi, ha nem tudunk
(Versengvén) okosan élni gyümölcsivel.

Egyes szívvel azért pap, nemes, úr, paraszt!
Egy lélekkel! — Azon célra szepelkedünk! —
Itt a vissza-vonás kárhozatos dolog. —
Tárgyunk eszköziben hogyha megegyezünk,
Győzendünk, magyarok! s kétszeresen megint! —

A magyar huszárokhöz írt óda idézett részében pedig „az alkut” helyett ez áll: „Hitünköt”.

Az eddigiekből is világosan látszik: Baróti Szabó sokat köszönhetett ifjabb barátjának. Arany megfigyelését, hogy „haladása némely irányban kétségtelen: költőibb tárgyakat választ, a bevett formákba megfelelőbb tartalmat igyekszik önteni”, kiegészítjük azzal, hogy a kor mozgalmaitól elszakadó költő belevonódik a közdolgokba: politizálódik. Amikor megszakad együttlétük, Baróti eredeti munkáiban erősen visszaesik; nyugodtan mondhatjuk: eredeti verseinek java a Museumnak készült: Abban jelent meg két legjobb verse is:

az *Egy ledőlt diófához* és *A holdhoz*. Batsányi az elsőt Horatius híres hajó-
odájának Virágtól készített magyarázata mellé helyezte el a Museum
második kötetének elejére (14–15. l.): a magyarság veszélyeztetett államának,
sőt életének nagyhatású költői iker jelképeként. *A holdhoz* írt szép vers a téma
két másik feldolgozásához kapcsolódik, mintegy hidat alkotva közöttük;
Anyosnak Batsányitól oly nagyra értékelt verséhez: Egy boldogtalannak
panaszai a halavány holdnál, amely a Museum legelső negyedében jelent meg
(I. 71. l.), és Batsányi egyik legszebb költeményéhez, a Tünődéshez, amely nem-
csak a megszólítás szép képét — (Barótinál: „sötétes Éj világos Asszonya,
Batsányinál: csillagos Ég dicső fényvel mosolygó Asszonya) köszönheti elől-
jének, hanem számos hangulati s szerkezeti elemét is.

A Kufsteinből szabadult Batsányi nem talált otthon s megélhetést hazá-
jában. Bécsben telepedett le, szűk jövedelemből tengődő kistisztviselőként. Már
Kassáról oda készült; irodalomszervező terveinek ott keresett a vidéki város-
nál tágabb alapot és hátteret. A Martinovics-per után, amikor a haladószel-
lemű főnemesek birtokaik modernizálásába vették be magukat az országos
reform vállalkozásai helyett, még inkább Bécs lett a benult magyar szellemi
életnek is középpontja. Görög Demeter, Sándor István, Péteri Takáts József,
Somogyi János, Báróczy Sándor, Kulesár István, Teleki Sámuel, Révai Miklós,
Horváthy Elek, Decsy Sámuel, Kisfaludy Sándor, Pápay Sámuel, Kerekes
Sámuel — a sort a kor csaknem minden nevesebb szabadon mozgó magyar
írójával folytathatnánk — ott laktak, illetőleg sűrűn odajártak. Ott voltak az
esetleg számbajövő mecénások, a magyarországiaknál valamivel mégis csak
szabadabb tekintetű cenzorok, a jó arcképfestők, rézmetszők, tipográfusok.
Batsányi megtartotta, felújította kapcsolatait s újakat szerzett. A reformpárti
főnemesek említett csoportjával, amely megfélemlítve vagy megtorpanva,
hűségnyilatkozatokat tett ugyan, de tervét nem adta fel, s úgy látszik Napo-
leont sem hagyta ki számításából: e régi fő-szövetségeseivel továbbra is kap-
csolatban maradt; támogatást kapott tőlük, levelezett velük, 1800 nyarán a cso-
port egyik tevékeny tagjával, Semsey Andrással beutazta Magyarországot.
A bécsi írók közül is azokkal fűzte össze szorosabb barátság, akiknek fejlődé-
sét termékenyítőben befolyásolták a felvilágosodás, a francia forradalom s a
nemzeti szabadsághoz vezető eszméi. Magyarországi barátai is ebből a réteg-
ből kerültek ki: továbbra is a köznemesi s plebejus származású értelmiség
reformista szárnyával rokonszenvezett. A jakobinus balszárnyal szűkséggép-
pen meg kellett lazítania, sőt szakítania kapcsolatait. Egyebek közt ezért sem
tudott együttműködni Kazinezyval, mikor az, fogságából szabadulva, levéllel
s személyesen is felkereste. Ferenc egyre ölesebb s egyre sterilebb önkény-
uralma idején persze egészen megváltozott feltételek közt kellett, a nyilvános
szerepléstől már csak gyanús neve miatt is tartózkodni kényszerülő, Batsányi-
nak a maga munkaterületét megkeresnie. Megkísérelte, hogy azon a bécsi
osztrák írói körön át, amelyhez későbbi felesége, Baumberg Gabriella tar-
tozott, cselekvő részese is legyen a romantika felé fejlődő német irodalomnak;
kitűnő latin nyelvtudása, klasszikus költői műveltsége pedig arra képesítette,
hogy a végső, elkészett virágzását élő európai újlatin költészetben mint „ma-
gyar Balde“ szerezzon nevet s összeköttetéseket és hogy elmélyedő filológiai
tanulmányokkal növelje kritikus felkészültségét. Nem adta fel a költői pályát
sem, de 1808 körül kindásra készített kötetének rendkívül bő kísérelő, magyarázó
s jegyzetelő apparátusa azt bizonyítja, hogy költőként is a magyar művelt-
ségpolitika elvi s szervezeti kérdéseire akart még mindig hozzászólni.

Eredeti műveit azonban — mind a magyar irodalom, mind a saját fejlődé-
sének nagy kárára — még sokáig nem adhatta közre. Azt tehette csak, amit
idézett töredékében írt, hogy t. i. jó barátainak munkáit szorgalmas figyelem-
mel megvizsgálta s hibáik megegyengetésében barátságosan segített. Ezenfelül

még azon munkálkodott, hogyha a magáét nem, legalább régi és egykorú író-társainak műveit adhassa a közönség elé. Ez is igen nagy munka volt: a kiadó-nak a helyesírás, a helyes magyarság, a jó stílus, az ép verselés, a szöveg-kritika kérdéseitől a mecénás megszerzésén át a könyv kiállításáig, tehát betűje, díszei, papírja, korrektúrája kérdéséig mindennel törődnie kellett. Batsányi a gondosságnak, jóízlésnek, erélynek, kitartásnak — sőt már némi pontoskodó konokságnak — igen szép példáit mutatja ezen a téren. Baróti Szabóhoz fűződő irodalmi kapcsolatainak is ezek fő tárgyai Bécsben és Párizsban.

Barátainak kényszerű távoztával nagyon egyedül maradt az öregedő kas-sai költő-pap-tanár. A fogságból szabadult Batsányi valószínűleg felkereste, s bizonyos, hogy Bécsből is állandóan levelezett vele. Batsányi magyar barátai-hoz írt leveleinek sajnos, csak egészen kis töredékét ismerjük, a nyomukba sze-gődő kutató ott sem igen találja meg őket, ahol más-egyéb megmaradt: úgy látszik, a forradalmár neve, különösen második köröztetése s elfogatása után, olyan veszélyesnek látszott, hogy a félnélkebbek elgötték azt is, amit külö-nben megőriztek volna. Barótihoz írt levelei is elvesztett vagy lappanganak. Kapcsolatukról tehát néhány töredékes, elszórt nyilatkozat mellett a továb-biakban is főként Baróti Szabó néhány levele s műveik alapján tudunk képet formálni.

A XVIII. század végére minden nehézség ellenére is nekilendülő iro-dalmi életünkben egyre sürgetőbb igény támadt a magyar nyelvek kiadá-sára. A kérdés a bécsi írók körében is állandóan beszéd tárgya lehetett: köztük született meg a *Magyar Minerva* néven megszervezendő könyvsorozat gondo-lata is. A vállalat tervét 1797-ben Péteri Takáts József dolgozta ki: Festetics György grófnak belső embere, László fiának nevelője s irodalmi dolgokban tanácsadója. (1797-ben pl. őt bízta meg a gróf az újonnan épített balatoni szállító-vitorlásra, a Phoenixre vésendő felirat kiválasztásával; az alkalomra Batsányi s Baróti Szabó is írt verset.) A vállalat tervét Festetics is jóvá-hagyta s forgatókéül évi 1000 forint támogatást ajánlott fel. (Takáts Sándor: Péteri Takáts József. Bp. 1890, 97—112. l.) Ha a vállalat kezdeményezője s szer-vezője — mint ahogy ezt Toldy Ferenc és Bayer József vélték — nem Batsányi volt is, bizonyos, hogy élénk részt vett a szerkesztés munkájában. A felezőlító leveleket, hogy kész munkáikat kiadásra átengedjék, Takáts írta meg, de mind a revízióknak, mind a közrebocsátásnak előmozdításában Batsányi is segédke-zett. A *Minerva* példás figyelemmel kiállított első kötete Anyos Pál munkái-nak Batsányi-gondozta kiadását foglalta magában; a harmadikban Virág Be-nedek Poétai Munkái jelentek meg 1799-ben; egy következő kötetet pedig Baróti Szabó verseinek szántak.

Batsányi mindkét költővel szoros baráti kapcsolatban állt. Virág 1798-i bécsi útja alkalmával meglátogatta (Kaz. Lev. II. 506. l.). Ugyanebben az évben Baróti Szabó is járt Bécsben. „Az iskola-tanítástól egészen felszabadulván. Szt. György havának 23-dik napján Kassáról kiindultam. Lábam gyengésege megorvosoltatása végett Bécest is megjártam. Onnan hat hét után megfordul-ván, most Komárom táján pihentetem magamat“, írta Arankának 1798. jún. 6-án. (MTA. M. Irod. Lev. 4° 3.) A kiadványokhoz arcképek is kellettnek, s ezek-ről Batsányi gondoskodott. Mindkettőjüket lefestette barátjával, az ügyes és kedvelt Kiningerral, s a rezek készítésére is nyilván ő adott megbízást Czetternek, akivel állandó kapcsolatban állt. A *Minervában* egyik kép sem jelent meg. Takáts, aki 1800. jan. 15-én beszámolt az irodalmi dolgok iránt erősen érdeklődő Légrády Imrének a *Virág*-kötet előkészítéséről, többek közt azt is közölte, hogy *Virág* képe munkában volt Czetternél, de a költőnek nem tet-szett, s a kötetben egy másik, Johann Passini által metszett arckép jelent meg. (A levél kivonata MTA. M. Irod. Lev. 4° 127.) Kininger festményét *Virág* 1802-ben kérte vissza (MTA. M. Irod. Lev. 4° 29.). Baróti Szabó képe, amelyet Czetter még 1798-ban rézbe metszett, csak a költő verseinek 1802-es kiadásában

került nyilvánosságra. Baróti Szabó ezt írta róla 1799. dec. 7-én Péteri Takátsnak: „Batsányi is írta a kép iránt. Ezek a szavai: *A te képedet rosszul metszette Czetter*. Meg is ígérte, hogy újra fogja csinálni. Mi formából? a nála lévő, s az ő gondolatja szerint rajzolt bécsi képből? ezt követte legelőször Czetter. Az szerint csinált munkáját a ti javaslatokból is meg kellett változtatni. Más festett kép pedig nincsen, amely szerint újra fogná csinálni. Minek terhelni Czettert? minek akar oly formába öltöztetni, amely merő képzelődés. Majd arra fakaszt, hogy minden képen kiadják. Mit itélsz e dolog felől?”

Úgy látszik (mint valószínűleg a puritán Virág is) túl pompázatosnak, idealizáltnak találta a képet, amely az ekkor már Baumberg Gabriella romantizáló körében élő Batsányi ízlése szerint készült; érdekes, hogy majdnem ugyanezt kifogásolta Kazinczy Batsányi arcképén, amelyet Füger képe nyomán John metszett, s amely a költő Poétai Munkáinak 1835-öt kiadását díszíti (Kaz. Lev. XIII. 84. l.). Baróti Szabó később új rezet készítettett Kininger festményéről Johann Blaschkevel, s ezt tette Aeneis-fordítása első kötetének elejére.

Takáts felszólítására 1797-ben legelsőnek válaszként s közölte, hogy újra hozzáfogott költeményes munkái simogatásához, melyeket már második éve rostálgat. (Takáts S. i. m. 103–104. l.) Bécsi látogatása idején nyilván újabb biztatást kapott: ekkor Arankával közölte, hogy versei jobbitásán dolgozik. (MTA. M. Irod. Lev. 4° 3.) Fent idézett levelében, 1799-ben Péteri Takátsnak is beszámolt munkájáról: „Még munkáim nincsenek leírva. Sok dolga volt mind-éddig azon derék V. Nótárius Urnak. Sürgetnem nem illendő, mivel ezt is merő jószántából cselekszi. Virág Bence, gondolom, már készen vár. — Ha leírják is, először meg kell válogatnom a 24 árkusra férendő, és az oda illendő darabokat. Reményilem ugyan, hogy egy vagy másfél hónap alatt minden el fog készülni. De Te meg ne szünjél sürgetni Virágot. Ővé az elsőség, Köszöntet Pyber úr. Írd meg, ha valami észrevételeid vagynak, kivált a kép felől. Sietve.”

A Minervában történő kiadás terve azonban kútba esett. Festetics megváltoztatta ígérését, s a vállalat pénz nélkül maradt. Az öreg költő 1799-ben ugyan elküldi még névnap-i köszöntését a grófnak, de nem hallgatja el csalódását.

Megszomorodva értettem a M. Minervának megszűnését. Alig kezdte a Magyarok tapsolási közt napvilágra jöni, s máris a sírba fekszik — ! Mely számos írókat támaszthatott volna nyelvünknek előmozdítására — ! Nem merem vizsgálni a dicsőséges szándék megvalósulásának okait, tudván, hogy teljes szabadságában állott oly nagy Méltóságnak mind az elkezdés, mind a félbehagyás. — En különös köszönettel tartozom Nagyságodnak csak azért is, hogy csekély költeményeimet szárnyai alá fogadni méltóztatott volt. Az ezekhez való jó reménység fejében megtettem előre magam is a már nem használandó fáradságot, és költséget. — Most már Bécsből az oda küldött munkáimat minden nap várom vissza. Velem együtt ezek is elenyészhetnek. En azonban, amíg pihegni fogok, mindenkor megkülönböztetve fogom tisztelni Nagyságodnak édes Hazánkkal tett számtalan érdemeit. Záloga legyen ezen ígéretemnek ez az egynehány vers, melyet, számos esztendő, s minden jók buzgó Kívánója mellett, bényujtani bátorkodom nevenapjára Nagyságodnak. (Keszthelyi Helikon-Könyvtár.)

Hogy Batsányi nemesak az arcképről gondoskodott, hanem a Minervaterv meghiúsulta után is bátorítója, bírálója, segítője volt öreg barátjának, bizonyítja Baróti Szabónak az a véletlenül megmaradt levele, amelyet hamrosan az idézett Festetich-levelel után írhatott s amely világosan utal Batsányi válogató elvére.

„Kassára küldött, s onnét visszautasított leveledet tegnap vevém. Elhalasztódott az oda való menetel; mert előbb a pöstyéni ferdőt meg akarom próbálni. De ez is még későbbesken esik meg: t. i. úgy határoztuk meg magunkat, hogy a jövő hónapnak utolja felé induljunk oda. Magam is igen szeretném, ha Virág Benedek barátunknak gyönyörű verseit nyomtatásban mennél hamarább olvashatnám.

Megint úntatsz, hogy munkáimnak *javát* kiválogatván, én is egy kötetre-valót (jól kipallérozva) készítek nyomtatásra.

En a pallérozáshoz, minden időmet reá fordítván, amióta visszavettem költeményimet, minden tehetséggel hozzákezdtem; s kétszer a Hexametereken, egyszer az Alagyákon, minden megkimélés nélkül, által is mentem. Most második ízben rostálom az Alagyákat, és pedig oly vigyázva, hogy igen kevés fáradtságomba fog kerülni mind ezekben, mind amazokban az harmadik megjobbítgatás. A lírikusokat akkor veszem elő, midőn az elsők mindenütt ki fogják a próbakövet állani. És így elhánván is az alábbvaló darabokat, két kötetre (a még ki nem adattakkal) fel fog szaporodni az egész munka. — Te a java munkából csak egy kötetet kívánsz. Ezt is mi végre? Ki fogja kiadni? Nekem már az egyszer megígért s megtagadott jóakarát nem kell. — Holtom után a nyomtatványban a megtett jobbításokat megtalálja valaki, ha akarja. En a tisztára való beírást nem győzhetem; más pedig nincs, akire bizzam.

Ha nem restelled, írd meg, milyen darabokat akarnál az első (nálad *egy*) kötetbe tétetni.

Mivel látni kívánod, elküldöm a Grófnak írt verseket. Bár azonban más valamit tettem volna!“ (OSZK. Fol. Hung. 1315. II. 17—18. l.)

Baróti Szabó Dávidnak Megjobbított s Bővített Költeményes Munkái 1802-ben mégis megjelentek Komáromban. A két költő addig még személyesen is találkozott. Batsányi, mint említettük 1800 nyarán Semsey András társaságában beutazta Magyarországot. Járt Balatonfüreden is. (Leveli Kovachich M.-hoz. 1800. jún. 4. júl. 6. és 14. OSZK. Quart. Lat. 43. 16. köt. 126., 136., 182—83. l.) A balatoni fürdőhelyen ebben az évben is sok számottevő ember fordult meg, éppen Batsányi ott tartózkodása idején: Kistaludy Sándor feleségével (Leveli feleségéhez 1816. I. 28—29. MTA. M. Irod. Lev. 4° 140.), Schedius, Péteri Takáts, Kis János s minden bizounyal Baróti Szabó is. Takátsnak 1800. aug. 8-án Légrádyhoz intézett leveléből legalább is erre lehet következtetni: „Itt találkoztam vele [Schediusszal] össze, valamint Batsányi úrral is. Sajnálom, hogy oly rövid ideig részesülhettem társaságában. De bezeg az alatt igen szerencsétlenül járt T. Baróti Szabó Dávid Úr, akit Pyber Benedek Úrral együtt elragadván pajkos lovaik, csaknem halálfiiai levének. (MTA. M. Irod. Lev. 4° 138.)

A halálát egyébként is egyre váró öreg költő nem fogadta meg egészen fiatalabb barátja tanácsát: mindent meg akart menteni verseiből, aminek valami jelentőséget tulajdonított. Batsányinak megvolt a kiadás (OSZK. E. R. 693.), s tintával gondosan bejegyzett javításai azt mutatják, hogy alaposan átnézte. Ismerjük róla való vélekedését is. A többször említett 1808-as kézirat-töredékben ezt olvashatjuk: „Igaz ellenben és tagadhatatlan... hogy *Dávidunk* borostyános hárfája még jobban tetszenék mindnyájunknak, és poétai nagy érdemei még szembetűnőbbek volnának, még közönségesebben becsültetnének, ha *megjobbított költeményes munkáit nem megbővitve*, hanem a szépit és javát kiválogatván s jobb rendbe szedvén, inkább kevesítve és egyszersmind csinosabbban nyomtatattva, bocsátotta volna még egyszer világosságra; és így a három komáromi kötet helyett, illendőbb s díszebb öltözetben, csak kettőt adott volna. — Vagynak oly szerencsétlen órában költ elmebeli szülemények, majd ez majd amaz alkamatosságra nagy sietve készült erőtlen és kellemetlen versek, amelyeket semmiféle jobbítás soha többé jókká s szépekké nem tehet. Ha az ilyen költemények számosan találtnak valamely poétai gyűjteményben, elnyomják, homályba rejtik a többinek érdemét is. A gáncskereső irigy pedig többnyire csak azokon akadoz kancsal szemével; csak azokat látja s csak azokat mutogatja másoknak is, hogy gúnyolódó ítéleit hihetővé tegye. A verseknek száma vagy sokasága különben is keveset tesz; és a bővítés csak úgy s akkor lehet kedves, kívánatos és dícséretes, ha a költemények már magokban jók és vallósággal szépek.“

Ugyanitt megemlékezik Batsányi a *Magyar Énéisről* is, amely megmulathatja: „mely hív barátságban éltünk mi már huszonegy esztendőktől fogva, s mely igaz s szíves egyenességgel igyekeztünk mindenkor édes Hazánk közjávára. Hogy pedig ő, egyúttal, azt a dícséretet is önként meg akarja osztani barátjával, amelyet említett munkája által érdemelhetett polgártársai-

tól — ez a szép és nemes szándék új bizonyossága lehet annak a tiszta lánggal égő hazafiúi ritka szeretetnek, amely ezt a jólelkű, igaz szívű és tiszteleire mindenképpen méltó derék Magyarát még sírjának szélén is eleveníti s amelynek ő, egész élete folytatában, oly sok szép jeleit adta.“

Batsányi nyilván látta már ekkor Baróti Szabó Aeneis-fordításának *Az olvasóhoz* intézett, Virten, 1808. Sz. Jakab hav. 21-dik napján kelt bevezetéséből a rá vonatkozó passzust: „Elvögre (amit talán legelőre kellett volna említenem) *Batsányi* barátomnak is sokat köszönhet a Magyar Énéis. Megértvén ezen szélestudományú és egyszersmind gyönyörűtollú jeles Poéta s nagy Hazafi, hogy sokan már nyomtatásban is látni kívánnák a munkát: leveleiben gyakorta intett és kért, hogy azzal ne sietnék: magamat a deákban kitett értelemhez, amennyire lehetne, mindenütt szorosán kötelezném; az ejtett hibákat irtogatnám stb. Sőt, amint hosszas hív barátságukhoz s édes Hazánk közjára tárgyazó igaz és szíves egyesszünkhöz képest, önként ajánlotta fáradságát; szívesen megtette, hivatalbéli köteles foglalatosságai s egyéb szorgos dolgaitól való üres óráiban, azt is: hogy a megvizsgáltatásra hozzá küldött 12 könyvet egyenként egészen általolvasgatta, a deákkal figyelmesen összevetette, a gáncokat szorgalmasan kijelelte, s több ízben maga is javítgatott rajta. — Újdó telt azokközben: de hasznosan telt. Azért, ha valami dícséretet érdemlek Énéisemből, azt örömmel megosztom kedves barátommal.“ A Pybernek szóló ajánlás szerint (Vergilius Énéisse. Fordította Baróti Szabó Dávid. Első kötet. I—V. ének. Béts. Doll Antal költségével. 1810. V. 1.) az 1804-ben kezdett fordítás akkor már készen állt. Keletkezésében, kidolgozásában és megjelenésében igen jelentős szerepe volt Batsányinak.

Említettük, hogyan s miért biztatta rá még Kassán Rájnissal vitázó barátját az első ekloga lefordítására. Vergilius azóta is állandó olvasmányuk maradt, s az évek multával mindketten érettebb nyelvművészettel s a fordításról való fejlettebb felfogással közeledhetek hozzá. Batsányi, a Bécsben megnyílt lehetőségeket mérlegelve, időközben erőteljesen tovább képezte magát a klasszikus irodalomtudományban. Munkásságának — egyebek között — sajnos, ez a részlete is csaknem teljességgel feldolgozatlan; tudjuk azonban, hogy nemcsak latin verseivel volt sikere, hanem klasszikus műveltségével is szerzett tisztelőket. Párizsban pl. jóbarátja lett Lemairenek, a tekintélyes újlatin költőnek s az egyetemen a latin költészet tanárának; vele készült egy mintaszerű, kritikailag megtisztított szövegű Horatius kiadni. (Levele feleségéhez 1816. III. 14. Másolata OSzK. Fol. Hung. 1315. II.) A bizalom tehát, amellyel öreg barátja bírálól s segítőtársul kérte, jogos volt.

Hogy az egész Aeneis lefordításának terve amikor öltött határozott formát, nem tudjuk. Említettük: a két barát levelezéséből csak Baróti Szabó néhány levelét ismerjük. Bizonyos, hogy 1804-ben, amikor a fordító hozzakezdett munkájához, Batsányi — életében utoljára — Magyarországon járt; meglátogatta barátját s körülnézett, hol található mecénást, kiadót a vállalkozáshoz. „Vettem Szabó Dávidnak levelét, melyben írja, hogy Batsányi úr meglátogatta, utóbb pedig levél által tudósította, hogy az ifjú gróf Festetics költséget ígért Virgil magyar Énéisének kinyomtatására. Ha bizonyosan tudná, hogy számot tarthatna az ajánlás bételjesítésére, annál inkább iparkodnék a fordítással. De kuncyorálni egyáltalában szegyenl“ — olvashatjuk Péteri Takáts Légrádnak Veszprémből, 1804. nov. 4-én írt levelében. (Másolat. MTA. M. Irod. Lev. 4° 138.)

1805. jún. 10-én Batsányi és Baumberg Gabriella házasságot kötöttek: erről közös levélben értesítették a virti poétát, akit Gabriella, úgy látszik, meg is hívott magukhoz Bécsbe. Az örvendő öreg már júl. 8-án verses levéllel gratulált s maga helyett Vergilius verseit küldte el:

A költemények (mert tagadnom nem lehet
Néha-napi multságom) agg-létemkor is
Váltig gyönyörködtetnek. Énéis kivált

Ebből nagyobb rész nálam is magyar; de még Tisztára nincsen írva. — Most a tizedik Könyv van előttem. — Jóllehet nyert vállat is E munka megpróbálna; jóllehet becse Seprőre szállott a magyar nyelvnek magyar Hazánk fiaiban, és kivált leányiban: Csak végrehajtom, amihez fogtam. Talán Még valaha feljő csillagunk; talán ezek Helyébe jobbak keinek, és Hazájokon Megszánakodnak, visszafordulván azon Ajakra, melynek mása nem találhatik, Mely úgy hajolna Virgil hangmértékire.

„Ezen hónapban — folytatja — keveset dolgoztam, magamnak egy kevés megpihenést akarván adni. Halljad Juno beszédjének némely részét“ — s mutatóba kiírja a X. ének 86—99. sorának fordítását. (OSzK. Fol. Hung. 1315. II. köt. 29. f. másolat.)

1806. február 20-i levelében újra beszámolt a fordításról (u. o. 15. l.):

Élsz-e, halsz-e? Hogyan vagy? Utolsó levelédre is adtam volt feleletet. Te azóta elhallgattál. Talán írásomat nem vetted? az meglehet; annál is inkább, mivel akkor semmiképpen nem akadhattam azon leveledre, melyben mostani szállásodat jelentetted, és így a borítékra én sem írhattam ki. Sajnálom, ha eltévelyedett. Abban kedves Hölgyedről bővebben emlékeztem, s a németül jól értők teljes meglepedését is megírtam. Bár a mi nyelvünk is dicsekedhetnék oly feunjáró. s valóban bámuláraméltó Poétriával! Ezerszer tisztelem. Itt körül-belől igen sokat betegeskednek és halmak. Ebből én ösztönt vettem magamnak, hogy a munkába vette Énéissel nyakra főre siessek. Mit mondék! tovább nem viszem: azt, amit már készígtetem, kinyalogatom, valamint a medve a kölykeit. Be szeretném, ha közelebb volnál hozzám! hamarabb és tökéletesebben kifejtődzhettém a galibából. Mikor fogsz errefelé jöni? Szívesen várunk. Azonban, ha erőm engedi, a javítgatással fogom az üdőt tölteni, hogy bölcs ítéleted kevesebb kivetnivalót találjon. Isten hozzád! Sietve. Virf. Bőjtelő hav. 20-dik napj. 1806-ikban.

Igaz barátod
Szabó Dávid.

P. S. Szokásom szerint megírom azt is, meddig jöttem a munkában. Az utolsó larsangi napokat futólag így rekesztém bé:

Ehhez a levélhez már a XII. ének 921—952. sorának fordítását csatolta. 1806 elejére tehát készen volt az egész fordítás első fogalmazványa. A kézirat s a róla készült másolatok megvannak az OSzK. Kézirattárában (Quart. Hung. 46. 1—3. kötet). Tanúságuk szerint Baróti Szabó ekkor írta a Pyber Benedekhez szóló ajánlást s az akkor még a „Kedves Olvasóhoz“ intézett előszót, amelyből Vergilius méltatása mellett hiányzott Batsányi érdemeinek elismerése is. Ekkor küldhette el Batsányinak — az említett részletek után — egyszerre az egész fordítást.

Batsányi kritikája elég kemény lehetett. Erre vall Virág levele, amelyben 1806. szeptember 11-én ezt írta Kazinczynak: „Hallom, Batsányi Szabót igen lehurrogatta Vergiliusa miatt, noha mindég felkérte revizója alá“. Nyomdábaadás előtt tehát Batsányi még egyszer átgyúrta a fordítást. 1806-ban kezdték el a javítást s két évig zavartalanul folytatták is. „Üdő telt azonközben, de hasznosan telt“. Hogy Baróti Szabó miként fogadta Batsányi javaslatait, a barátja érdemeit elismerő feljebb idézett mondatok mellett jellemezheti a nagyon megfáradt öregember 1808. július 3-án kelt levele:

„Az elmúlt hónap 27-ik napján, a siető alkalmatosság miatt leveledre csak röviden felelhettem. Hogy előbb nem írtam, rosszra ne magyarázd: bizonyosan nem tudtam hol létedet, minthogy tenmagad jelentetted, hogy ferdőbe fogsz menni Bädenbe, meg nem határozván, meddig fognál oltmaradni. Bujdosóba, vagy talán éppen elveszendőbe nem akartam leveletem bocsátani. Azért, ha későbbben írok is, mintsem talán reményletted volna, nem lehet okod igaz barátságomat valamely kételkedésbe hoznod. Csapodár soha nem voltam, lenni sem akarok. Köszönöm szíves fáradságodat, s kérek egyszersmind,

hogy azt továbbra se sajnáld. Ezt Virgiliustól meg nem fogod vonni, hogy Nemzetünk előtt kedvet találjon. Én már öreg létemre a munkában nagyon megfáradtam, s csak alig várom, hogy tőle megszabaduljak. Te is meguntad már; de Hazánk javára törekedünk. Ha helybenhagyást nyerenél annál Enéis, köz veled a dicséret. A párizsi nyomtatványnak hasznát vettem. A szerént osztottam fel csaknem mindenütt a §-sokat. Az aszteldámi kiadás *apud Jac. Vetsnium 1344* [?] sokkal kevesebbre osztja fel. Pápai Sámuel könyvét egészen átalolvastam. Róla tett ítéletedet helyben hagyom, hogy igen is derék munkát adott ki: azt azonban magamis, Pyrber [!] is, Döme is csaknem bosszankodva vettük, hogy annyi Autorokat előszámláiván, s különb-különb helyeken, Terólad csak kétszer, s akkor is mintegy általfutólag emlékezik. Nem szűkölködöl az ő megdicsérése nélkül! (OSzK. Fol. Hung. 1315. II. 30—31. f., másolat.)

Valószínű, hogy csak ekkor egészítette ki újraírt s 1808. Szent Jakab hava 21-ről keltezett előszavát a Batsányi érdemét elismerő sorokkal, „hogy köz legyen veled a dicséret”. A javítás munkája ezután is folyt még, de a munkatársak legfőbb gondja ezután már a kiadás biztosítása volt. Az 1810-ben megjelent első kötet címlapja szerint Batsányi barátja, Anton Doll, bécsi könyvkereskedő vállalkozott a költségek fedezésére s 1809. március 25-én a Hazai- és Külföldi Tudósítások (24. sz. 191. l.) már hírt ad róla, hogy a munka nyomdába került.

Igaz hazafiúi örömmel jelenthetjük, hogy Nagytszeteletű Baróti Szabó Dávid Ur régen munkában lévő Aeneássát kicsinosgatva s megegyengetve már sajtó alá adta. Így tehát ezen öreg, de fáradhatatlan tudós hazafinak tollából nemsokára látni fogjuk Virgiliusnak mind *Éclogáit*, mind *Aeneissét*, melyek Bécsben nagy gondvisetés alatt nyomtattnak.

A kiadvány sorsában új fordulat következett be, amikor Batsányi 1809 őszén Párizsba szökött. Távozása előtt arra kérte barátját, hogy az ne írjon neki, amíg ő nem jelentkezik. A türelmetlen öreg azonban nem bírta a hallgatást: 1810. jan. 18-án a következő levelet írta (OSzK. Fol. Hung. 1315. II. köt. 33. f.):

Az elmúlt 9ber 9-dikén azt írad nekem, hogy míg további leveledet nem veendem, hallgassak magam is. Hallgattam csaknem egy fertály esztendeig. Már, elunván a hosszú várakozást, meg kell szólalnom, és tégedet, hagyásod ellen is, előznöm: hogy mind magad, mind pedig sajtóra adott munkám felől, legalább rövideden tudósíts. Reménylen, hasznodra szolgált a ferdőbe való kirándulás: ha úgy, nagyon örvendek rajta. Én, szavadat követvén, a négy utolsó könyvet, megigazítva, Doll Antal uramhoz legottan felküldöttem. és valamivel később, egy izben a 6-dik, más üdőtájban a 7-dik könyvnek bővebb megjobbitását is. Több igazgatást nem tészek; nem is látok szükségesnek lenni. Doll uram, nem kétlem, közlötöte veled a dolgot. Azért kíméld meg s ne fáraszd semmit magadat; és az őhöz küldött egyengetésimet megtartván, csak menj a dologban. Várom már egyszer a kiadást; várják velem együtt mások is. Kérlek tudósíts mentől előbb. Elj szerencsésen. Köszöntöm kedves Hitvesedet.

Batsányi feljegyzése szerint a levél 1810. júl. 1-én érkezett Párizsba. Hogy a kiadás gondja továbbra is foglalkoztatta, bizonyítja 1810. febr. 26-án feleségéhez írt levele (u. o. 107—108. f.):

Ob der alte, halbtote Greis, bei Komorn, noch lebe? oder ob er vielleicht zu seinen Vätern emigriert sei? weiss ich nicht. Eben so wenig ist es mir bekannt, ob er die noch zurückgebliebenen letzten 4 Gesänge nach Wien geschickt, oder was er sonst damit gemacht habe? — Bekomme ich sie jemals in die Hände, so werde ich nicht entstehen, auch dieselben nebst den drei noch nicht gedruckten, welche ich darum mitnahm, noch einmal zu verbessern und nach Zeit und Umständen so zu vollenden, dass auch der zweite Band füglich gedruckt werden könne. Ohne diese neue Verbesserung u. Vollendung aber soll man den Druck ja bleiben lassen; — ungeachtet aller Kritiken, Korrekturen u wirklichen Verbesserungen, welche ich schon vorhin daran gemacht habe. Sollte gleich der gute Alte seine Laufbahn eher, als ich die meinige, beschliessen und die gehoffte letzte grosse Freude nicht mehr erleben; so werde ich doch sein Werk nicht minder, als es bisher geschehen ist, sorgfältig ausbilden und die vollständige Ausgabe besorgen. Meine

vieljährige, tätige Freundschaft, meine unveränderliche Vaterlandsliebe, und der schon gedruckte erste Band seiner Uebersetzung, mögen und werden ihm hiefür die sicherste Garantie leisten. Lass ihm durch irgend jemand zu wissen machen, dass er ganz ruhig sein könne u. solle, indem ich auch in der Ferne sein Freund bleiben u. seine Aeneide immer als eine arme Waise betrachten werde, deren Schicksal meiner gewissenhaften Sorgfalt anvertrauet worden ist, und deren glückliches Fortkommen in der Welt — mir gewiss sehr am Herzen liegt. —

Hogy barátjának felelt-e valamit, nem tudjuk, tény, hogy Baróti Szabó a Magyar Kurir 1810. okt. 30-i, 17—18. számában a következő nyilatkozatot tette közzé:

Sz Mihály Havának 10-ik napján, 1809-ik esztendőben, a Magyar Kurir által ki vala hirdetve, hogy nyomtatattik Bécsben Doll Antal könyváros Urnak költségével, Haykul Antal Urnak műhelyében a Magyar Eneis, s hogy már az első öt ének ki is van nyomtatva, és ha majd elkészül az egész munka, tudósítani fogjuk a Publikumot iránta.

Azóta már sok idő elfolyt, a nyomtatás folytatása, nem tudom, mi titkos okból, akadályt szenved. — Midőn levelem által sürgetném a dolgot, az említett Könyváros Úr azt felelte: hogy Titt. Bocsányi János Urnak (ki magát a kiadás kormányzására önként ajánlotta, ki most, úgymond, bizonyosan Párizsban van, de nemsokára Bécsben fog lenni) jelenléte s híre nélkül tovább nem mehet a munkában, minthogy ő nékie ezt megtiltotta, s a kézírást is mind elvitte magával.

Megilletődtem ezen reménytelen újságon. Azonban nálam párban maradt irásból a munkának még hátramaradt többi részeit is úgy el készítettem, hogy semmi változtatást nem kívánok benne. — Jelentettem ezt is, de haszontalanul, Doll Antal Könyváros Urnak. Mit fog az üdő szülni, nem tudhatom. — Azért kötelességemnek tartottam lenni, hogy a dolgot, netalán valami gyanúságba essem, az Erd. Publikumnak voltaképen kijelentsem. — Virtsen, Sz. Mihály havának 22-ik napján, 1810-ik esztendőben.

Baróti Szabó Dávid

Doll valóban nem volt hajlandó Batsányi nélkül folytatni a kiadást: az ő költségén közrebocsátott első kötetben így csak az első öt ének jelent meg: az a rész, amit Batsányi imprimálhatott. Baróti Szabó új kiadó után nézett, s Doll 1811. márc. 24-én azt ajánlotta Batsányinak: engedjék útjára az aggodalmaskodó öreget. (MTA. M. Irod. Lev. 4° 152. sz.)

Der alte Szabó wäre auf keinen Fall zu bereden auf Ihre Correcturen zu warten, da er, wie ich aus einer Aesserung des Assessor Biber [Pyber?] merkte, fürchten würde, wegen Ihre Abreise auch nicht gut angesehen zu werden. Lassen Sie ihm also immer die Freude, seine Übersetzung nach seiner Art vollendet zu wissen, und arbeiten Sie an der Ihrigen, die dann doch Ihnen allein gehört und unter Ihren Namen erscheinen kann, nach M[an]u[scrip]te fort.

Eggenberger liesse sich auch jetzt gewiss nicht bewegen, die Vollendung auszuschieben; da der erste Teil allein wenig Absatz fand und er nur durch die Complete Ausgabe gewinnen kann. — Also nochmal. Lassen Sie das Ganze gehen, wie es geht. Und liefern Sie einst selbst einen Virgil ungrisch, wie es sein soll!

A szökevény Párizsban, még Doll levelének vétele előtt tudomást szerzett róla, hogy az első kötet az ő további irányítása nélkül jelent meg. 1810. nov. 9-én ezt írta feleségének (OSzK. Fol. Hung. 1315. II. köt. 198—199. f.):

„Dass der ungar. Virgil übrigens grossen Beifall finden werde, daran habe ich nie gezweifelt; ich wünschte aber, für das Interesse, des Verlegers, dass das Werk einen guten, schnellen Absatz, u. also viele Käufer finden möchte! — An Lob wird es nicht fehlen, aber kein Mensch denkt daran (der es nämlich tun könnte) dafür seine patriotische Erkenntlichkeit tätig zu beweisen. Doch, an so etwas, haben ja auch wir (Sz. u. ich) nie gedacht, noch weniger einen Anspruch darauf gemacht.“

A folytatást azonban megint gondjaiba akarta venni:

„Ich hoffe, dass der alte Uebersetzer Virgils, bei Komorn, noch lebt; u. dass er über das Schicksal seiner halbtot geborenen Aeneide schon längst beruhiget ist. Sollte er

geschrieben haben, so bring seinen Brief mit, Du solltest ihm aber vorher durch jemanden schreiben lassen, dass du nächstens nach Paris abgereiset und nicht mehr zurückgehst. Die Uebersetzung der „Eclogen“ könnte er mitschicken; so wie auch ebenfalls die nachträglichen Verbesserungen zur Aeneide. Lass ihm auch die beiläufige Zeit deiner Abreise bekannt machen, damit er sich danauch richten weiss. Sein Verleger könnte das am füglichsten tun.”

— írta Párizsba készülõ feleségének 1811. jan. 31-én.

Hogy Gabriella vitt-e magával kéziratot, nem tudjuk. Batsányi linzi iratai között azonban megtaláltuk az Aeneis-fordítás egy részét: az I. és a VI—XII. éneket. Az I. ének kéziratában nincs javítás, a VI—XI-en van, a XII-en nincs. (A Baróti Szabó hagyatékából az OSzK.-ba került kéziratban viszont éppen a X—XII. ének van különös alapossággal átjavítva.) A VI. ének kéziratát annyira átjavította Batsányi, hogy egy részét újra le kellett másolnia. Ebből arra következtethetünk, hogy a javítást Párizsban is tovább folytatta, mindaddig, míg hírt nem kapott róla, hogy Baróti Szabó, a nála párban maradt írásból csakugyan kiadta fordításának második kötetét. Erről Doll értesítette 1811. május 25-i levelében (MTA. M. Irod. Lev. 4° 141.):

An der Fortsetzung von Szabó wird, wie ich höre, in Pest schon gedruckt. Eine Rezension ist für die Annalen vom 1-ten Tl. eingegangen, wie ich vermute, von Kazinczy; denn sie ist sehr kitsig [!] u. tadelt gewaltig, vermutlich blos, weil Sie der Herausgeber waren. Ich glaube aber nicht, dass sie der neue Redakteur so abdrucken lässt. Wie immer, so schicke ich dieselbe, wenn sie gedruckt wird.

Batsányi feljegyzése szerint, 1811. július 30-án felelt is a levélre; hogy mit, nem tudjuk. Kazinczy bírálata megjelent az Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume 1811. júniusi számában, de mint Doll, a folyóirat kiadója, előre megmondta, erős változtatásokkal. Hogy tőreit valóban nem kis mértékben élezte a Batsányi-ellenes gyűlölet, nyilvánvaló lehet mindenki előtt, aki olvassa a bírálat Rumynak elküldött első fogalmazványát (1811. márc. 27. Kaz. Lev. VIII. 410 l.): ez különös részletességgel és érezhető ingerültséggel elemzi a bevezetésnek Batsányira vonatkozó részét s végül ezt írja róla:

Es spricht hier nicht ein Schriftsteller des XIX. Jahrhunderts, nicht der, der den Virgil übersetzte, sondern der Schatten eines Pesti Gábor oder Tinódi lässt seine hohle Stimme aus Gräbern, die keine Spur mehr liessen, zu uns hinauf erschallen. Wahrlich es ist nicht übel getan, Romane der besseren Gattung sich zum Studium zu machen: sie lehren uns wenigstens nicht unbehülflich zu schreiben

Baróti Szabó sorai, melyekben megosztotta dicsőségét Batsányival, teljesen indokoltak voltak. Vizsgálataink azt bizonyították, hogy az ifjabb s műveltebb társ közreműködése itt is erősen a maga erejéből elért színvonal fölé emelte a képességeivel nem mindig jól gazdálkodó, régimódi, nyers tehetséget. A közös munkával készült Aeneis a deákos iskola legnagyobb vállalkozásai s eredményei közé tartozik: egyik legfontosabb bizonyítéka annak, hogy az iskola túljutott az újlatin epigon-verselgetőkön s fejemelkedett a klasszikusokig. Baróti Szabó s Batsányi Aeneise a világirodalom e remekművének máig leghívebb s legmértőbb magyar fordítása. Hatása az eddig felderítettnél lényegesen nagyobb volt: a magyar honfoglalási eposz, de az egész romantikus magyar epika elképezhetetlen nélkül: Vörösmarty és Arany költői nyelvében számos eleme él tovább.

Részletes stíluskritika' elemzés volna szükséges ahhoz itt is, hogy pontosan megállapíthassuk, milyen mértékű volt Batsányi munkatársi beavatkozása. Megfigyelésünk szerint munkájában itt is a tömör folyamatosság, a változatosság s a tartalmasság igénye vezette: ezekhez járult az eredetihez mind formában, mind tartalomban, mind szellemben való lehetőleg teljes költői hűség

követelménye. A magyar fordítás valamivel mindig hosszabbra sikerült. Jellemző azonban, hogy amíg a hosszabbodás a Batsányi javította énekekben átlag 40, a többiben 100 sor. A rendelkezésre álló anyagból az Aeneis VI. énekének első soraira hívjuk fel a figyelmet. Ennek első változatát a nála maradt másolatból. Batsányi javításai nélkül adta közre Baróti, (I.) A javasolt változtatások sokasága miatt ezt kellett Batsányinak újra letisztáznia abban a kéziratban, amelynek javítását azután Párisban abbahagyta; így változtatásai most látnak először napvilágot. (II.)

I.

A tengerre kifordítják orrokkal hajóik;
Vették a körmös vasmacska, s megállanak; a part
Sűrűleg környülfogatik: kiszökkelnek az ifjak
Nagy vígan, a rég keresett Hespéria széllyén.
Tűzszerzámra kel itt egy rész; szikrát üt acéllal
A kőnek titkolt eriből, s taplóba fogatja:
Más rész cseprenetét tördel, s a vadnak homályos
Szállását pusztítja; s hahól lett, itt meg amottan
Jártában, valamely folyományt, örvendő mutatja.
Enéás pedig eközben felmégyen Apolló
Szent Házába, s Szibillának messzére kinyúló
Mély üregébe, kinek nagy lelkét, s véle nagy elmét
Nyújtott Délius, és akit jósolni tanított.
Már Diánának sűrű berkébe jutottak,
S annak arany színben ragyogó házába felértek.

II.

[A] tengerre kifordítják orrokkal hajóik;
[V]ették a körmös vasmacska, megállanak, és az
[R]évpártot környül fogják: kiszökkelnek az ifjak
Vígan a régen óhajtott Hespéria széllyén:
Egy rész tűz-szikrát keres a kő titkos erében;
Más rész erdőt lép s a vadnak tépi homályos
s szállását; s a lett folyományt nagy-örülve jelenti.
A kegyes Enéás pediglen felmégyen Apolló
Szent várába, Szibillának messzére kiterjedt
Szörnyítő barlangjához: kinek ott maga Délos
Istene, nagy szívét és bölcs elméje világát
Gerjesztvén, az üdők titkát felfedve mutatja.
Már Hekaté berkébe s arany hajlékiba jutnak.

*

Az Aeneis-fordítás volt baráti együttműködésük utolsó, legérettebb s legnagyobb hatású gyümölcse. Baróti Szabó hetvennégy éves lett a második kötet megjelenésének évében. Batsányi Párizsban élt önkéntes száműzetésben s hosszú ideig halottnak vélte öreg barátját. A magyar irodalomtól egyre távolabb került, noha élete végéig nem szakadt el a hazai élettől: könyvtárának ránk maradt kötetei, ezekbe s külön lapokra írt rengeteg jegyzete azt bizonyítja, hogy nemcsak ifjúsága eszményeihez, hanem a hazai ügyek iránti érdeklődéshez is hű maradt. Az új magyar irodalom, a lassan kibontakozó reformkor, amelyben pedig annyi eszméje, kezdeményezése élt és hatott tovább, nélküle szerveződött meg. Kazinczyval történt végleges meghasonlásának keserű következményét, elszigetelődését, csak fokozta spielbergi fogsága s Linzi száműzetése. Igen valószínű, hogy pl. leveleinek nagyrészt ekkor égették el régi levelezőtársai s bizonyos, hogy ezután még barátai közül is csak igen kevés mert vele közvetlenül levelezni. Magányát teljessé tette az az ingerülten és fülényes fogadtatás, amelyben Linzből haza küldött munkái részesültek.

Egyre inkább visszaszorult tehát régi barátai közé: Kazinczy ellenfeleinek dunántúli táborába, Kisfaludy Sándor nemesi-nemzeti s Juranits László egyházi-patrióta társaságába. Ezek tartották meg a több kevesebb óvatossággal lévelező barátok hűségét, ezek kérték s közölték írásait, tették lehetővé kötetei kiadását, ezek magasztalták igaz hazafiként s érdemes nagy poétaként, amikor a tovább fejlődő magyar irodalomban valóban az lehetett már csak szerepe, hogy, még egyszer felzengessen „egy hangot a multból“. Érthető, hogy a régi barát és hű munkatárs alakja megnőtt emlékezetében.

Baróti Szabó 1819. nov. 22-én 80 éves korában halt meg Virten. A Tudományos Gyűjteményben Thaisz András búcsúzlatta el (1819. XII. 121—22. l.). Többek közt ezt írja: „A megboldogultnak élete leírása s a Haza és emberiség eránt szerzett érdemei előadásra méltók; s megkérjük ezennel Hazánkfiaink, hogy e Tud. Gyűjtemény számára tökéletes biográfiát készíteni ne terheltesenek...“ Batsányi, aki előfizetője volt a folyóiratnak, Thaisz cikkének megjelenése után azonnal ajánlkozott az életrajz megírására. Trattner János Tamás válaszeleveléből tudunk erről. (MTA. — M. Irod. Lev. 4° 152.) „Wir können keine ausführliche Biographie Szabó Dávid's erhalten, ich ersuche Sie eine solche samt dem letzten Brief für das Tud. Gyűjtemény recht bald zu übermachen, und wenn es möglich ist, auch einige Abhandlun[gen] für unsere Zeitschrift.“

Hogy elkészítette-e Batsányi az életrajzot, nem tudjuk: közre nem adta s iratai közt sincs nyoma. Nem került elő az aggastyán utolsó levele sem. Hogy B. költőként nagyrabecsülte s főként a magyar „poétai nyelv“ fejlődésében „szinte új időszak kezdőjének“ tartotta, több ízben megírta (pl. Faludi kiadásának Toldalékában, a 211. l.-on) s költészetében két emléket is állított neki: a *Tartóztatás*-t és a *Magyar Költő* második részének második énekét. Mindkettőt előbb írta már; végleges szövegüket azonban csak Poétai Munkáinak 1835-i kiadásában adta közre.

A *Tartóztatás*, említettük, Rájnisnak Baróti Szabó ellen intézett támadásával függ össze. Keletkezését Batsányi a Poétai Munkák tartalomjegyzékében 1791-re tette. Az első változatot, amely akkori gyakorlatának megfelelően valószínűleg egy Baróti Szabóhoz intézett s folyamatosan írt költői levél lehetett, ki akarta adni. 1792. febr. 26-án ezt írta Arankának: „*Az esdeklő panasz* benn van már a Museumban is. Ezt a *Hatos Jambust* küldöm tehát helyette. Ha tetszik, belé lehet tenni“ [t. i. az Aranka tervezte Erdélyi M. Társaság első darabjába]. (OSzK. Quart Hung. 1994. 87. l.). Egy év múlva már sűrű lett körülötte a levegő: 1793. febr. 10-én kelt igen keserű hangú levelében ezt olvashatjuk: „A jambusokat nem kell kinyomtatni. Ujjal fognának itt rája mutatni, ki legyen az, akire csinálva vagnak.“ (U. ott 102. l.) Az utóbbi mondat azt bizonyítja, hogy a költő a versnek már ebben az első változatában sem kizárólag Rájnis ellen fordult, hanem egy másik áskálódó „gógós poéta“ ellen is, akinek mintaképét Kazinczyban kell keresnünk. A kőszegi Rájnisra aligha mutogattak volna Kassán; a *Tartóztatás* 30—35 sora egészen világosan Kazinczyra vonatkozik, s a 125—132. sor ugyancsak Kazinczynek *A békák* c. szatírájával lehet kapcsolatban. A békák a Tövisek és Virágok közt jelent meg 1811-ben; ez arra figyelmeztet, hogy Batsányi verse csak később kapta mai formáját. Ezt a feltevést erősíti a Vadótzsi név is, amely kétszer is előfordul a versben. Mikor már életre-halálra szembenálltak egymással — a 20-as évektől kezdve — Batsányi Kazinczyt nevezte (talán ennek álnevét, Széphalmi Vincét, eltorzítva): Vadótzsi Vincének. Későbbi betoldásnak látszik a 144—46. sor utalása is a vad üldözők hatalmára, amely hallgatásra kényszeríti a költőt. — Valószínű, tehát, hogy a vers első fogalmazványát Linczben vette elő újra Batsányi: letompította a Rájnisra célzó részeket, hiszen a kőszegi poétát mindvégig nagyrabecsülte, tehetségét nyilvánosan is elismerte, de kiélezte s megtoldotta a Kazinczy ellen fordulókat. Linczben több versét is átalakította olyan módon, hogy újra esiszolta, kiegészítette, kis

fejezetekre tagolta, mintegy költői elmélkedéssé fejlesztette őket. A linzi évek papírszeletei közt maradt meg egyébként a versnek (valószínűleg a 30-as évekből való) két töredékkézirata is.

A Magyar Költő, idegen messzi földön című, két részből (5. meg 7 énekből) álló Poétai Elmélkedéseken hosszú ideig dolgozott Batsányi. Élete s munkája tanúságait akarta összefoglalni benne; „poétai, vagyis inkább hazafiúi testamentomát“, ahogy Juranits írta Kisfaludy Sándornak 1823-ban. (A Kisfaludy-Társaság lev. tára. Levelek Kisfaludy Sándorhoz, 53.) Hasonlóan nyilatkozott maga a költő is a versekhez a Szépliteraturai Ajándékban fűzött jegyzetek elején. (1825. évf. 121. l.) Legnagyobb részét Párisban, ill. a főváros melletti Bellevilleben írta „falusi csendes magánosságban“. 1815 márciusa és augusztusa között. Többszöri átdolgozás s egyes részletek közzététele után ez a vers is a 30-as évek elején, Linzben kapta meg végleges formáját s a Poétai Munkák 1835-ös kiadásában jelent meg. Ennek második részében az idegen földre vert költő hazájába küldi műsáját, hogy meglássa még egyszer a Magyar Világot, s hogy elvgye a szeretet, emlékezés és dicsőség koszorúját barátai sírjára vagy homlokára. A múzsa először Vírten állapodik meg s Baróti Szabó sírjánál tanúságot tesz annak halhatatlan érdemeiről. A második rész második éneke — amelyben a múzsa szavai elhangzanak — lényegében készen volt már Párizsban. Szinnyei Ferenc (EPhK. 1900. 264 l.) kétségbevonta ennek lehetőségét s azzal érvelt, hogy a versben Baróti már halottként szerepel; Párizsban viszont — egy a *Mercur* Étranger-ben megjelent cikkében — még mint a magyar írók életben lévő Nesztoráról emlékezik meg róla Batsányi (1813. évf. 221 l.):

Les poètes les plus distingués du dix-huitième siècle sont, le général baron Laurent Orczy, le comte Gédéon Rádai, les comtes Adam et Joseph Teleki, Jean Molnár, François Jaludi (!) Bartsai, Bessenyei, Dugonics, Anyos, le comte Jean Lázár, Nicolas Révai, Verseyi, Pézeli, Rajnis, Szabó de Barót, Batsányi, Virág et Kisfaludy. Ces cinq derniers sont les plus estimés de tous les poètes vivans, parmi lesquels Szabó de Barót, leur Nestor, s'est particulièrement distingué par ses efforts pour relever la beauté de la poésie hongroise, en adoptant dans ses vers le mesure des vers latins.

A költemény megírása idején valóban úgy tudta a költő, hogy öreg barátja már nem él. Az Aeneis-fordítással kapcsolatban látnuk már, hogy Baróti Szabó neve gyakran előkerül Batsányi párisi levelezésében. 1814. szept. 1-ről, majd okt. 18-ról kelt levelében aggódva kérdezi Gabriellától, mi van a virti aggastyánnal? Ezekre a kérdézősködésekre kaphatta válaszul Baróti Szabó halálhírét. 1814. nov. 25-én t. i. ezt írta feleségének:

Also auch mein alter lieber guter Freund Szabó Dávid lebt nicht mehr! So geht einer nach dem Andern hin, und lässt mich hier. Erkundige dich noch näher; ich will bestimmt wissen, wann er gestorben sei. Der Zeitungsschreiber Herr v. Detschi (in der Leopoldstadt) könnte mir wohl das Zeitungsblatt durch Dich zukommen lassen, worin er diese traurige Nachricht gegeben hat, u. er wird es hoffentlich gerne tun; er ist ein guter Mensch, der mirs nicht versagen wird. Gewis wird auch in den *Oesterreichischen Annalen* eine biographische Notiz gegeben werden sein, die Du mir leicht verschaffen oder doch copiren lassen könntest. Ich bitte Dich darum: Du weisst, dass er mein ältester u. ein redlicher Freund war. Sein Leben, wie das meine, war dem Vaterlande geweiht. (MTA.-M. irod. Lev. 4° 141.)

Batsányi csak brünni fogságában tudta meg feleségétől, hogy a halálhír nem volt igaz: 1816. január 28—29-én kelt levelében (MTA. M. Irod. Lev. 4° 140) ezt írja:

Dass der alte liebe gute Szabó Dávid noch lebe, war für mich jetzt eine ebenso angenehme und erfreuliche, als unerwartete Nachricht. Seit einem Jahre hatte ich ihn nicht nur für tot betrauert, sondern ihm sogar, (in Belleville) das letzte Lebewohl, auf das baldige Wiedersehen in jener besseren Welt recht herzlich nachgesungen. Wie wird

jetzt der arme, kraftlose, bereits 78 jährige, aber sehr gefühlvolle Greis sich um seinen ältesten und liebsten Freund bekümmern, wenn er wirklich noch lebt, und diese abermalige Catastrophe vernommen hat. Und vernommen wird er sie wohl schon haben; denn tausend und tausend andere meiner Landsleute wissen mein neues Unglück gewiss schon längst. Er, der arme Alte, kummert sich jetzt um mich und um Dich; und *sein* Kummer macht mich traurig, weil ich weiss, wie sehr er sich noch am Rande seines Grabes, gekränkt fühlt! — Der H[err] Gemahli unserer seligen Pepi war einst sein Schüler; und es ist wahrlich nicht schön von ihm, dass er sich so wenig um die Existenz eines solchen Lehrers bekümmert, und dir nicht einmahl zu sagen weiss, ob derselbe noch lebe oder schon begraben sei. Und doch ist jener alte Mann dort Eines der wenigen Edlen, die auch in der Fremde genannt wurden, und dem Vaterlande auch dort Ehre machen!

Minderről a nyilvánosság előtt is beszámol Batsányi abban a jegyzetben, amelyet a versnek a Szépliteratúrai Ajándékban legelőször közreadott változatához fűzött.

Baróti Szabó Dávid, ki a Virt nevét oly igen ismértelessé tette, élt ugyan még akkor: de a távul levő, s már több időtől fogva idegen messze földön (Európa nyugoti szélén) lakó poéta Bécsből holt hírért vette. Csak később, több esztendők mulva, tudhatta meg bizonyosan, hogy még valósággal életben van, — ámbár, nagy öregsége s igen elgyengült beteges állapota miatt a földi nyomorúságokból felszabadító végórát óhajta várja, olyan lévén, mint az, aki Jovis ignibus ictus. Vivit, et est vitae nescius ipse suae!

Ugyanczt jelentő, s ezen szókkal bizonyító, saját búcsúzó levelét, melyet, halála előtt nem sok idővel (még utolsó napjaiban is ilyen szomorú állapotjában sem feledkezhetvén el a barátságának szent törvényeiről!), igen erőltet és reszkető kézzel írt vala hozzám, itt Felső-Ausztriában vettem, s mély megilletődéssel olvastam, — öböne vesztvén el legrégibb és leghívebb pályafutó bajtársamat; valamint a Haza is egyik legjobb, leghasznosabb, tudós fiát, s a Magyar Nyelv és Poézis egyik legfőbb díszét és oszlopát!

SZEMERE EPIKUS HAGYATÉKA

Szemere Bertalan számkivetésében naplót írt. A naplóban egy helyen 1857 szeptember és október havában azt írja, hogy „Sárospataki növendékek” c. alatt egy terjedelmes, 52 lapnyi terjedelmű éneket írt nagyobbbrészt Patakon élt és tanult ifjak tetteiről. A mű 24 részből fog állni, külön címeikkel ellátva. A címeket is felsorolja, kétszer említve Lászlót (XVIII, XXI). A naplójegyzésben említett epikus mű valóban elkészült. 12 szótagos, 4 soros, váltórímű sorai nem a legkiválóbb költőnek mutatják ugyan, de az a törekvése, hogy hős társai emlékét megörökítse, tiszteletet érdemel. „Ha Homér Hektort s Achillest nem nevezi meg, ki emlékeznék most Trójára és azon nagy korára?... Bár illetettebb tollak fognának hozzá! Csak mi feledkeznénk el a bajnokokról? Ha egy év mulva újra elolvasom és meglehetősen találandom és ha módomban lesz kinyomtatnom, tenni fogom, s igyekszem az országba bejuttatni, hogy mint szikra itt-ott lángra gyujtsa a szunnyadozó lelket.”

Sajnos, nem jelent meg, kéziratban maradt s csak 1927 táján kerülhetett Szemere kézirati hagyatékával haza a Nemzeti Múzeumba (Irodalomtörténet 1938, 91. l.). Kiss Ernő Szemere Bertalanról írva még nem tudja, hol van. Harsányi sem, mikor Szemere diákkori eddig ismeretlen verseiről ír (Irod. Közl. 29/30. évf. [1919—1921] 215 lap.) Derék dolog lenne, ha valaki e költői ének kéziratának nyomára vezetne, írja.

A kézirat a Nemzeti Múzeum kéziratárában van a „Lombok és tövisek” c. gyűjteményben (77—97. l.), csonkán. Hiányzik (sajnos, úgy látszik, örökre) az I—V. ének szövege; de ez nem lényeges rész. A Napló alapján a következő címek voltak: I. *Ifjak*, II. *Szabadság*, III. *Kibékülés*, IV. *Zavar*, V. *Kísérelt*. Ezután jön a VI. *Harc*. Ez már megvan. A kézirat előkerülésével a két László-név rejtélye is megoldódott, a XXI. ének címe *Ujházi*.